»SIBILA«

– zagonetačka biblioteka

Slavko PELEH

Kako sastaviti dobru križaljku

14224

Udruženi zavod za osiguranje i reosiguranje ZAGREB

FILIJALA BJELOVAR

1. osigurava imovinu i imovinske interese i to:
   a) osiguranjem imovine od opasnosti požara i nekih drugih opasnosti
   b) osiguranjem imovine od opasnosti krađe.
   c) osiguranjem stalka od loma
   d) osiguranjem domaćinstva
   e) osiguranjem strojeva i opremnih sredstava od loma i nekih drugih opasnosti
   f) osiguranjem motornih vozila
   g) osiguranjem od odgovornosti prema trećim licima
   h) osiguranjem stoke (rasplodne, tovne i radne)
   i) osiguranjem usjeva i plodova (a posebno: osiguranjem mladih nerodnih voćnjaka i vinograda)

Osiguranjem imovine od požara i usjeva i plodova od tuče, obuhvaćaju se i rizici poplave, oluje i mraza.

2. osigurava osobe i to:
   a) osiguranjem života
   b) osiguranjem od posljedica nesretnog slučaja

SLAVKO PELEH

KAKO SASTAVITI DOBRU KRIŽALJKU

Bjelovar, 1970.

»ČVOR« — zagonetačka biblioteka »SIBILA«

Knjiga prva

Izdavač: Enigmatsko udruženje Bjelovar, Lešnikova 5

Za izdavača i urednik:

Stjepan HORVAT

Grafička oprema:

ing Franjo FORJAN

Korektor:

Miroslav MARTINIĆ

Tisak:

NIŠP »PROSVJETA«, Bjelovar

PREDGOVOR

Jugoslavensko zagonetaštvo danas se ubraja među najbolja zagonetaštva u Evropi, međutim, na teoretskom polju vrlo je malo učinjeno. Svako zagonetaštvo nastoji stvoriti svoja pravila sastavljanja, svoje priručnike, rječnike i leksikone, ne samo za sastavljače, već i za odgonetače. Naša baština je u tomu skromna.

Do sada su izašle četiri knjige (»Leksikon za sastavljače i odgonetače zagonetaka s uvodom, tumačem i primjerima«, »Priručnik za sastavljanje i rješavanje zagonetaka s uputom i leksikonom«, »Tumač zagonetaka« i »Zagonetke za mlađe«), sve između dva rata, a u zagonetačkim listovima, bilo je vrlo malo teoretskih priloga. Neki listovi pokušali su uvesti rubrike u kojima bi se prezentirali priručnici za zagonetače (dvoslovčani, troslovčani, četveroslovčani rječnici, inicijali i sl.), ali kako su listovi kratko izlazili, rubrike su često ostale nedovršene.

Mladi zagonetači, oni koji se nalaze tek na pragu zagonetaštva, nemaju iz čega učiti. Priručnike, prijeratne, vrlo je teško dobiti, a slično je i sa starim kompletima zagonetačkih listova. Tako su ostali prepušteni svojim sposobnostima zapažanja, uočavanja i proučavanja radova starijih suradnika, a povremeni susreti sa starijim i iskusnijim zagonetačima otkrivali su im nove tajne zagonetaštva.

Enigmatsko udruženje Bjelovar pokušat će na ovom teoretskom planu unijeti neke novine. Pokrenuta je mala zagonetačka biblioteka »SIBILA« u kojoj će najpoznatiji jugoslavenski teoretičari moći objaviti svoje radove s područja zagonetaštva. Prvi pokušaj i čast da bude prva knjiga u bibiloteci »SIBILA« pripala je priruč-

niku »KAKO SASTAVITI DOBRU KRIŽALJKU« majstora zagonetaštva Slavka PELEHA. Uredništvo biblioteke smatralo je da je to najpotrebniji priručnik za mlade zagonetače i da će njegovim izdavanjem dati svoj prvi skromni obol jugoslavenskoj teoriji križaljkaštva i zagonetkoznanstva.

Knjiga je pisana sa skromnim pretenzijama autora, da upozna zagonetače s jednim ozbiljnim i stručnim pristupom obradi teme iz zagonetaštva i sa željom da se dalje nastavi diskusija i razrada pravila križaljkaštva.

Svi zagonetači se neće složiti s iznesenim postavkama, te ih molimo da nam pišu o svojim stavovima o križaljkama. Najbolje i najstručnije radove uredništvo će nastojati objelodaniti.

U Bjelovaru, siječnja 1970.

Uredništvo

UMJESTO UVODA

Posve jest valjana tvrdnja, vjerojatna i moguća, da čovjek goneta (sastavlja i odgoneta) zagonetke od pradavnih vremena, a u svakom slučaju od pojave pisma. U čovjekovoj prirodi i jest to vječito odgonetanje zagonetaka, jer borba za goli život, borba za opstanak stavljala je pred ljudski rod nebrojene zagonetke, i da bi se opstalo, preživjelo, održalo, moralo se svakoj pojavi u prirodi naći — »odgonetku«. Samo upoznavajući prirodu, samo svladavajući njenu ćud, samo biti njen vječiti odgonetač, jamčilo je čovjeku mogućnost opstanka, a kasnije i sve brži napredak i razvitak. I upravo ovakva vječita borba s prirodom i njenim »zagonetkama« ulila je u čovjekovu narav ljubav prema gonetanju. Čovjek si sam počinje izmišljati i zadavati zagonetke, i onda im tražiti odgonetke. Tako si je istodobno oštrio duh za borbu protiv prirode, a i kratio vrijeme, razbibrižio u svojoj dokolici. Najstariji spomenici, najstariji crteži, slike po spiljama i pećinama sadržavaju među inim i — zagonetke.

Danas gotovo nema naroda, koji nema vlastito zagonetaštvo. A također nema niti jednog kulturnog naroda, koji ne njeguje umjetno zagonetaštvo, enigmatiku. A sigurno rijetki su i ljudi, pojedinci, koji u bilo kojoj fazi svog života nisu barem koliko-toliko gonetali, bilo da su pokušali shvatiti čarobni sadržaj nekog rebusa, palindroma, kriptograma, križaljke, ili čak ih posve za sebe anonimno i sastaviti.

Suvremeno, moderno doba izbacilo je u prvi plan, kao najrašireniju zagonetku — križaljku. To vjerojatno stoga, što je ona svojom konkretnošću vrlo pristupačna, a i što je ujedinila elemente, koji su najbliži čovjekovoj naravi: spregu (kombinatoriku), želju za spoznajom, šansu za borbenost.

Doista su rijetki ljudi, koji mogu reći: »Ja nikad u životu nisam pokušao odgonetnuti neku križaljku«. Posve je razumljivo, da je nekima ljudima to stalan hobby, a drugima samo rjeđi izlet u časovima dokolice. Jamačno, nema čovjeka sa srednjom naobrazbom, koji ne zna, što je to križaljka.

Neodoljivost križaljke, kao razbibrige potvrđena je i time, što danas gotovo i nema dnevnih novina u svijetu, koje ne donose svakodnevno križaljku. Čak i stručna, odnosno periodična štampa, ako već ima kutak za razbibrigu, donosi obavezno križaljku (najčešće tematsku!).

No ako na jednoj strani postoji tako golemo zanimanje za odgonetanje križaljaka, na drugoj strani mora biti i znatan broj ljudi, čija je »dužnost proizvodnja križaljaka«.

Križaljkotvorci ili sastavljači križaljaka novače se pretežno iz redova dugogodišnjih odgonetača križaljaka. Ovi su se nekako zbližili s križaljkom, te im je mogućnost prelaska u novu ulogu olakšana. Višegodišnji odgonetački staž i iskustvo omogućilo im je, da križaljku spoznaju sa svih strana, da upoznaju bezbroj likova, niz različitih vrsti križaljaka, različita crna i izrezana polja, fundus riječi koje se uvrštavaju i tsl. Uistinu valja priznati, da ni to nije dovoljno da se ispeče »križaljkaški obrt«, jer ako se poznaje sastavljačka bit, valja još znati i niz pravila, pa čak i neke finese.

Unatoč tolikoj popularnosti križaljke postoji u većini zemalja samo nepisana, štono riječ »teorija sastavljanja križaljaka«. Malo je zemalja u kojima postoji neki poseban, nazovimo ga priručnik ili udžbenik, iz kojeg se križaljkotvorstvo (sastavljanje križaljaka) može učiti, kao i svaka druga znanost. Posve istovjetan je slučaj i u nas. Prije rata u nas je izdano nekoliko zagonetačkih knjiga, koje su manje ili više načele i dotakle ovo pitanje. No nakon rata, na žalost nije objavljena niti jedna knjiga koja bi tretirala križaljkotvorstvo. U inozemstvu stvari stoje nešto drugačije, ali ne puno bolje.

Pa otkamo onda križaljkotvorci crpe znanje i vještine križaljkotvorstva? Jedino odonud, otkamo mogu! Iz zagonetačkih listova, koji izlaze. Gotovo svaki ovakav list ima neku rubriku za vezu s čitaocima i suradnicima. U njoj uredništvo daje općenito ili pojedinačno savjete i upute, kako treba sastavljati križaljke, odnosno stavlja primjedbe i zamjerke na već primljene križaljke. Eto, to je ta »nesređena« teorija križaljke.

Posve sigurno, da to nije ni izdaleka efikasno kao jedna teorija sistematizirana u nekoj knjizi, no i unatoč slabijoj efikasnosti, dovoljna je, da se svlada »meštrija« križaljkotvorstva.

Teorija križaljke ipak ima jednu dulju tradiciju.

1925. g. napisao je — prema talijanskom izvoru (M. Musetti: »Povijest križaljke«, Milano, 1964. g.) — znameniti talijanski sveučilišni profesor Pietro Silvio Rivetta (1886—1952), poznat pod pseudonimom »Toddi«, djelo: NAČINI ODGONETANJA CROSS-WORD-PUZZLES (o. p.: Crossword puzzle — naziv križaljke na engleskom, a tako se spočetka u Italiji između ostalog nazivalo križaljku). Kako je bio humorist, on je ovoj tematici pristupio na svoj način. Evo kako se obraća odgonetačima:

MARIO MUSETTI

Talijan (rođen 1908.), po struci kipar, ali radi kao profesionalni zagonetač, pseudonim »Truver« (tal. »II Troviero«), najbolji poznavalac talijanskog križaljkaštva.

»Deset zapovijedi za križaljkoodgonetača

1. Ključ križaljke je u donjim desnim poljima. Ne prihvati se drugih riječi prije ovih.
2. Daj prednost kratkim riječima.
3. Odmah među riječima pronađi najpoznatije.
4. Odgonetaj istodobno vodoravno i okomito.
5. Ne budi tvrdoglav kod odgonetanja.
6. Znaj odustati od nedokučivih riječi i priđi im s druge strane.
7. Ustvrdi gdje su samoglasnici, a gdje suglasnici.

8. Ne smetni s uma, da je u križaljci sve moguće, i da krivični zakon ne predviđa kazne za sastavljače, pa ni najčudnijih opisa ili riječi.

9. Ne telefoniraj nakon pola noći prijateljima, da ti priopće neku riječ, što je nisi uspio odgonetnuti.

10. Ne zanemaruj zbog križaljaka svoj posao, obitelj i obaveze prema bližnjima.«

Da je on bio dobar znalac križaljke i njena sastavljanja, a ne samo dobar humorist pokazuje i tekst što ga je namijenio sastavljačima križaljaka, a koji glasi:

»Savjet križaljkotvorcima

1. Ne čini drugima ono, što ne želiš da drugi tebi čine. Misli na to, da će netko odgonetati tvoju križaljku.

2. Opisuj riječi oštroumno i genijalno, ali precizno i bez okrutnosti.

3. Ne biraj ni jako kratke, ni jako dugačke riječi, jer i jedne i druge mogu iznevjeriti križaljku.

4. Traži estetski lik.

5. Nastoj kombinirati maksimalan broj riječi koje se križaju.

6. Ne uvrštavaj u križaljku imena gradova, zemalja, gora, rijeka, otoka kojih nema ni u atlasu, a niti na ovom svijetu. Ne otkrivaj ličnosti, koje nisu nikad postojale, da te ne bi noću proganjala njihova duša.

7. Obrojči polja po prirodnom slijedu rednih brojeva, a također i opise, no tako, da odgonetača ne hvata vrtoglavica.

8. Ne krnji riječi na stravičan način i izbjegavaj nedostojne riječi.

9. Sastavljaj tako, da križaljka bude sredstvo kulture, a ne torture.

10. Ne smetni s uma, da imaš u rukama razum tolikog broja ljudi, i da su ludnice na državnom trošku.«

TODDI ujedno u svom stilu daje i savjet križaljkotvorcima, kojim se pomagalima valja služiti pri sastavljanju križaljaka, i kaže:

»a) Dobar rječnik talijanskog jezika, iz kojeg zaslugom križaljke, crpiš riječi, koje ne poznaješ, proširujući tako svoju kulturu,

b) sustavni rječnik predmeta za ponovo traženje riječi, koje će služiti kao osnova prilikom opisivanja,

c) rječnik sinonima,

d) rječnik srokova, da bi se našle riječi od kojih su navedena samo zadnja slova,

e) jednu enciklopediju,

f) dobar atlas s kazalom pojmova,

g) mlinac za express-kavu, da biste odvažno pristupili ponovnim istraživanjima kad padne noć,

h) bočicu kalijevog bromida (bunike ili odoljena) da biste svladali eventualne živčane krize«.

1930. g. jest značajna za našu zagonetačku historigrafiju. Te godine izdaje u vlastitoj nakladi naš znameniti književnik i zagonetač Mavro ŠPICER prvu zagonetačku knjigu u nas: LEKSIKON ZA SASTAVLJAČE I ODGONETAČE ZAGONETAKA S UVODOM, TUMAČEM I PRIMJERIMA.

MAVRO ŠPICER

(Našice 1862 — Zagreb 1936.), pseudonim »Mašper«, hrvatski književnik, koji je 1930. g. križaljci dao pridjevak — »kraljica zagonetaka«. Objavljivanjem prve zagonetačke knjige postao je utemeljitelj historiografije našeg modernog zagonetaštva.

Spočetka 1928. g. pokrenuo u Zagrebu list SIBILA, koja je (najvjerojatnije) prvi zagonetački časopis u nas.

Upravo je ŠPICER onaj koji je u ovoj brošuri, uvjeren sam, prvi, križaljku nazvao — »kraljica zagonetaka«, što joj je najljepši pridjevak, koji joj se mogao dati. Doslovce je rekao:

»Možemo je nazvati kraljicom zagonetaka, kojoj će dominantni položaj previdno biti trajan«.

Evo još nekih citata iz Špicerove knjige:

»Riječi počinju bilo vodoravno ili okomito s dotičnim brojem a svršavaju pred crnim poljem ili na kraju diagrama (figure)«.

»Izbor je riječi naravno prepušten volji, znanju i ukusu sastavljača.«

»U svako polje treba da dođe slovo (kod slovčanih križaljaka slog).«

»Pažnju treba posvetiti i vanjskome obliku križaljke, pa je poželjno i potrebno, da diagram bude simetričan i milovidan. Tumač (takozvana »legenda«) valja da je kratak, jasan i nedvouman.«

1933. g. drugi zagonetački radnik Vladimir VRDJUKA izdaje drugu zagonetačku knjigu, uistinu zagonetački godišnjak, pod imenom: PRIRUČNIK ZA SASTAVLJANJE I RJEŠAVANJE ZAGONETAKA S UPUTOM I LEKSIKONOM.

I VRDJUKA donosi stanovite upute o križaljci, pa među inim kaže:

»Dakako da treba nastojati da crnih polja bude što manje...«
Ili:

»Spremiti križaljku da je potpuno bez prigovora vrlo je teško, ali se ipak mora nastojati da bude što bolja. Dobra križaljka ne smije sadržavati previše glagolskih oblika, riječi u raznim padežima, ne smije biti ni mnogo stručnih pojmova, koje razumije samo izvjestan dio ljudi, a koji za druge možda nebi imali nikakvu vrijednost. Riječi iz tuđih jezika, koje nisu poprimile internacionalni oblik, valja izbjegavati uopće, a pogotovo kad se pretpostavlja, da bi ih malo tko znao.«

»O p i s ili definicija. Definicija mora da je točna i svakome razgovjetna, da se može iz nje razaznati sve što se traži i bez nagađanja.«

Najviše o križaljci u nas dosad, dao je poznati prijeratni zagonetač, zagonetački radnik i urednik zagrebačkog zagonetačkog tjednika SFINGA, Josip BUDISAVLJEVIĆ, koji je 1933. g. izdao knjigu: TUMAČ ZAGONETAKA. U ovoj knjizi govori na 15 stranica o — križaljci. Budisavljević kaže doslovce:

»Križaljka se smatra tim boljom čim je više uspjelo udovoljiti ovim zahtjevima:

1. Dijagram treba da sadrži što manje crnih polja.
2. Treba da je što manje izoliranih slova.
3. Uvrštene riječi ne smiju biti u kojem god obliku.
4. Treba izbjegavati kratice, inicijale i uopće kratke riječi, zatim stručne izraze, riječi iz stranih jezika ukoliko nisu međunarodne, te uopće riječi suviše nepoznate.
5. Sve riječi moraju biti međusobno povezane.«

Jedan od naših najvećih zagonetača u stihu, Šime FUČIĆ je izdao 1936. g. brošuru ZAGONETKE ZA MLAĐE. Autor o križaljci priopćuje:

»... Tko hoće sastavljati križaljke i likove, neka pamti da je najbolje u njih umetati i m e n i c e i to uvijek u prvom padežu. Treba izabrati riječi svima poznate, zatim izbjegavati skraćene riječi (npr. stab mjesto stablo) osim uobičajenih kratica, zatim oblike glagola (npr. govorio, radi mjesto: govoriti, raditi).«

JOSIP BUDISAVLJEVIĆ
(rođen 1908. g. u Slav. Brodu), pseudonimi »Geno«, »Hilvud«, »Horridus«, dao dosad najcjelovitiji prilog teoriji križaljke u nas.

U zagonetačkom listu ZAGONETKA, koji je izlazio u Zagrebu, u broju 1 od 1. rujna 1945. g. napisao je dr Marijan JURČEC pod pseudonimom JURIJAN dvije stranice pod naslovom O KRIŽALJCI. Evo nekoliko navoda:

»Analizirajući dobru križaljku mogli bismo ju svesti — pored ostalih manjih — na ova četiri generalna pravila:

1. Sve riječi moraju biti povezane.
2. Riječi ne smiju biti u kojem god obliku.
3. Lik treba imati što više bijelih polja.
4. Izbjegavati izolirana slova.«

Dalje, u novom kontekstu kaže:

»Ovo su tek glavna i najvažnija pravila za sastavljanje i uputstva za rješenje križaljaka. Ima još podosta sitnijih zasadica po kojima nastaju i ovise dobre križaljke, ali one i nisu tako važne, jer mišljenja nisu staložena već prijeporna.«

Članak završava ovim riječima:

»Tako eto riječi od dva slova predstavljaju veliku muku za sastavljača i rješavača. To su obično kratice, inicijali, stručne oznake ili nešto slično. Odgonetaču su obično nepoznate i ljut je na autora križaljke.«

Radi ilustracije navest ćemo nekoliko uputa što su ih različiti zagonetački listovi dali svojim križaljkotvorcima suradnicima. REBUS, koji je izlazio u Osijeku, u broju 91 od 1. XI 1961. g. priopćio je jednomu svomu suradniku:

»... Tako na pr. u jednoj križaljci upotrebili ste šest pridjeva, što je enigmatski loše (polovan, radan, otrovan, surov i sl.). Isto tako morate se kloniti u križaljkama suvišne upotrebe imenica u množini na pr. stolovi, štakori, stanari, skelari — sve u jednoj križaljci) ...«

Zagrebački zagonetački tjednik DŽEPNA KRIŽALJKA, koji uređuje naš poznati zagonetački radnik Marijan KANCELARIĆ, gotovo redovito iz broja u broj, donosi cijelu stranicu uputa i savjeta suradnicima. Prateći stalno ove savjete, može se vrlo lijepo svladati »meštrija križaljkotvorstva«. Tako u broju 889 od 23. travnja 1969. g. stoji:

»... — Sadržaj je u križaljkama loš, jer je otrcan a sadržava i pogrešaka: ortopedičar mj. ortoped, ciničari mj. cinici, ravani mj. ravni, vel. (nezgodna kratica) ...«. Ili drugomu suradniku:

»... — Ni ova križaljka, kao ni prethodna, nije uspjela, jer osim otrcanog sadržaja ima i pogrešaka: Anr (onaj se vojskovođa zvao Amr), Atrijac (?), kacar mj. kačar, batalit (krnji infinitiv), drma (nedopušten glagolski oblik, glagoli smiju doći samo u infinitivu) ...«.

Zagonetački list ČVOR, Bjelovar donio je u svojim brojevima 12, 13 i 14 od 1. kolovoza, 1. rujna i 1. listopada 1969. g. moj napis pod nazivom SEMAFOR ZA KRIŽALJKOTVORCE, u kojemu sam u jednom skraćenom obliku pokušao sažeti bitna pravila sastavljanja križaljaka. Napis se donosi u cijelosti, s nekim sitnijim nebitnim izmjenama:

a) Križaljkotvorac mora imati na umu, da se njegova križaljka objavljuje zato, da je netko odgonetne, te da u nju valja uvrštavati poznate riječi, koje je moguće odgonetnuti, jer svaki križaljkoodgonetač pri odgonetanju nema sve one leksikone i atlase, koje ima križaljkotvorac dok sastavlja križaljku.

b) Riječi što se unose u križaljku ne smiju biti jednolične (monotone). Jednolične su one riječi, u kojima se naizmjence redaju samoglasnik-suglasnik-samoglasnik..., primjerice: Da, aRa, VoDa, KaVaNa, TaPeTaR. Bolje su križaljkaški riječi u kojima se nalaze skupine suglasnika ili samoglasnika. Ovakve su riječi: KRK, KRiž, BRKLJa, GLaZBa, DVoGLaS, VaNJŠTiNA, KRHoTiNa, — dIO, OrAO, pOUKA, pOUčAk, sUdIOnIK — KREOLKa, KLAOnica, koZMonAUt.

c) Riječi moraju biti iz književnog jezika, prvenstveno domaće, kao: BRODOVLJE, ČAVAO, DIMNJAK, DRAŽBA, DOŽIVLJAJ, GLAČALO, GROTLO, ISPRIKA, KRAJOLIK, KRČMA, LEBDJELICA, NARJEČJE, NAZIVLJE, OGRTAČ, OPTUŽBA, OSMORUČAC, PRAIZVEDBA, RAZVIJAČ, SMIRAK, SMORAC, ŠKRIPAC, TLAČENICA, UTRŽAK, VJEŽBAONICA, ZLATOTISAK, ŽRTVA.

Ako se koriste tuđice (strane riječi) koje su u nas dobile »pravo građanstva«, iznimno se mogu koristiti one, koje su opće poznate i u većoj upotrebi, kao: EFEKT, KOLEKTIV, REALNOST. Valja nastojati, da se rabe jedrice, svježice (jedre, svježe riječi), kao i aktualne riječi. Jedricama u križaljkaškom smislu, držimo one koje se u križaljkama rjeđe susreću — DOMJENAK, GORŠTAK, GRMLJAVINA, IZVORNIK, KLINČAC, KOSIDBA, KRUTILO, NAPITNICA, NATUKNICA, OSRČJE, PČELAR, POČASNICA, SAMODRŽAC, SLJEDBA, SVRDLO, TVRTKA. Aktualne riječi su posebna vrst jedrih riječi, jer to su one »moderne« riječi, koje su u doba sastavljanja križaljke više u govornoj i pisanoj upotrebi, i zato poznatije. Danas bi to bili pojmovi i osobe iz nogometa, sporta uopće, filma, TV, kozmonautike i tsl. Svaka riječ unesena u križaljku mora nešto značiti i imati svoj samostalan sadržaj. Stoga neće biti dopustivo uvrštavati u križaljku dijelove naziva, primjerice samo ADIS ili samo ABEBA, kao ni predmetke, koji nemaju samostalnog značenja, kao: PRA, PRO, NAJ itd. Sintagme, nazivi, pojmovi koji su složeni od 2, 3 ili više riječi mogu se unositi u križaljku. Uzmimo zbog ilustracije: JADRANSKO MORE, SLAVONSKI BROD, NA DRINI ĆUPRIJA, HRVATSKI BOG MARS.

dr MARIJAN JURČEC

(rođen 1919. u Zagrebu), pseudonimi »Dado« i »Jurijan«, urednik nekoliko bivših zagonetačkih listova, dao je značajan obol teoriji križaljke, bilo da je izravno pisao članke o ovoj tematici ili dajući upute i savjete križaljkotvorcima suradnicima.

Valja izbjegavati *rabljenice* (rabljene riječi) a to su u križaljkaškom smislu one, koje se vrlo često susreću u križaljkama, kao: ARA, ADA, AVA, AVAR, ARAS, ARARAT, EKONOM, ATAMAN, STAS, ASTATIN, STATIKA, STANAR, STATOR. S tim u vezi valja spomenuti, da treba koristiti što manje riječi u kojima se nalaze skupine suglasnika ST i STR.

d) Riječi moraju biti prvenstveno imenice u prvom padežu jednine. Savršeno bi bilo, kad bi sve riječi unesene u križaljku bile samo imenice u prvom padežu jednine. Ako se već uvrštava po koja u množini, ona mora biti jezično pravilna, prirodna i logična, bez obzira da li u dugoj ili kratkoj množini.

Glavni brojevi (jedan, dva, deset, sto, tisuća, milijun) uvrštavaju se uz opasku, da ih ne smije biti puno u križaljci.

e) Pridjevi se mogu uvrštavati ali uz neka ograničenja. Pridjevi ne smiju biti dulji od 5—6 slova i dakako u srednjem rodu, odnosno u pravilu svršavati na — »o«.

Isto vrijedi i za posvojne zamjenice (moje, tvoje, naše) i redne brojeve (prvo, drugo).

f) I glagole koristiti tek u nuždi, iako se u križaljci može tolerirati glagol-dva.

g) Nepromjenjive riječi — prijedloge, priloge, veznike, usklike može se također rabiti, ali svega nekoliko u istoj križaljci.

Kratice uvrštati samo ako su opće poznate i doista postoje kao: OUN, UAR. Kratice od više slova valja u pravilu posve izbjegavati. Onomatopeje se ne smije unositi, jer to nisu riječi sa samostalnim sadržajem (AV, TRA, PLJAS).

h) Križaljke sastavljati na etimološkom načelu (New York, Dickens). Iznimno se može tolerirati neka fonetska riječ, ako je križaljka inače izvrsno sastavljena.

i) Postoji i stanovita zagonetačka uljudba, odnosno bonton, koji ne dopušta, da se u križaljku uvrštaju »nedostojne« riječi, kao: abortus, bludnica, razvrat i sl.

j) *Glavne* riječi u križaljci moraju biti besprijekorne. U pravilu, glavne riječi su ili najdulje riječi u križaljci ili one koje se prve odgonetaju (obično 1. vodoravno, odnosno 1. okomito). Ove riječi, dakle moraju biti:

— opće poznate,
— jezično posve besprijekorne,
— nejednolične,
— jedrice, i
— po mogućnosti imenice u jednini.«

Ovaj napis je preveden na slovenski jezik i objavljen u ljubljanskoj ilustriranoj reviji TOVARIŠ u studenom 1969. g. i to u zabavno-zagonetačkom prilogu KAJ VEŠ KAJ ZNAŠ pod naslovom KAKO SESTAVLJAJO KRIŽANKE HRVATI?

Zagonetački dvotjednik ČVOR, što izlazi u Bjelovaru, a kojeg uređuje naš zagonetački majstor Stjepan HORVAT daje također upute i savjete svojim suradnicima, posebno početnicima. U broju 17 od 15. XI 1969. g. jednomu je suradniku priopćeno:

MARIJAN KANCELARIĆ

(rođen 1914. g. u Baški na otoku Krku), pseudonimi »Bodul« i »Ra«, te inicijali »M.K.«, mnogo je doprinio teoriji križaljkotvorstva, dajući savjete suradnicima u nekoliko zagonetačkih časopisa, posebno u zagrebačkom listu DŽEPNA KRIŽALJKA, koji je zagonetački list s najduljim neprekinutim izlaženjem u nas.

»... — Poslana suradnja je obilna, no ni jedan rad neće biti objavljen. Križaljke su pune pridjeva i jednoličnih riječi (izmjenjuju se suglasnici i samoglasnici) ...«.

I uredništvo MINI ČVORA, križaljkaškog dvotjednika, što izlazi u Bjelovaru također daje u rubrici BRZOJAVKE SURADNICIMA naputke, opaske i savjete suradnicima, te i ocjene njihovih primljenih sastavaka. Evo jedne:

»... — Vaša osnovna manjkavost jest u tomu, što Vi sastavljate uz pomoć rječnika tuđica. Preporučamo Vam, da pri sastavljanju rabite neki dvojezični rječnik, primjerice: hrvatskosrpsko-njemački (engleski, francuski, ruski ili neki dr.). Otud je »opći dojam« u Vaših križaljaka nezadovoljavajući, jer ne djeluju svježe. Povrh tomu rabite puno pridjeva, kao GORSKA, SKLADAN, SITAN, OSTAR, SKRITO, TANANA, INATAN, a ima podosta i množina.«

Ova knjiga ima zadaću pokušati donijeti presjek teorije križaljkotvorstva.

Posve je sigurno, da je i autor, kao uostalom i svaki od križaljkotvoraca, teoriju križaljke učio od drugih, starijih i iskusnijih, bilo u osobnom kontaktu ili prateći zagonetačke listove i čitajući u njima rubrike u kojima se kontaktira sa suradnicima, te odgonetajući križaljke drugih križaljkaša i onda uočavajući stanovite zakonitosti, odnosno pravila. Istini za volju, valja također priznati, da su neki stavovi isključivo stavovi autora, do kojih je došao stanovitom »križaljkaškom« logikom.

Jamačno, neće se ni svi teoretičari složiti s nekim stavovima. To je posve normalno, pogotovu što je svako naše zagonetačko središte stvorilo oko svog lista i neku nepisanu »zagonetačku, enigmatsku, križaljkašku školu«. Tako primjerice, možemo u nas govoriti u najmanju ruku o bjelovarskoj, osiječkoj, zagrebačkoj i beogradskoj školi. Razlike ovih škola su upravo u tomu, što svaka ima neki svoj stil, način stvaranja, svoje kriterije, razlike u nekim pravilima i tomu sl. Ovo je upravo uvjet traženja boljeg, jer uočujući razlike, ipak na kraju između različitih stavova vrijeme kao posve objektivni sudac izabere najbolji, najprikladniji.

Ova knjiga je prikupila dostignuća u našem križaljkotvorstvu na jednom mjestu, na stanovit način ih složila u sustav, da bi na koncu bila najpristupačnija onima, kojima je i najviše potrebna — početnicima, da im služi kao priručnik.

STVARANJE KRIŽALJKE

Cijela aktivnost oko sastavljanja križaljke, ne svodi se samo na uvrštavanje riječi u lik i njihovo opisivanje, nego osim ova dva stupnja postoje još dva, i to jedan prije, a jedan kasnije, kojima se dakle započinje stvaranje križaljke, odnosno završava.

Pri stvaranju jedne cjelovite, kompletne križaljke postoje četiri stupnja, koje je neophodno proći, da bi se stvorila jedna križaljka. To su:

I stvaranje, odabiranje, oblikovanje lika križaljke,
II sastavljanje križaljke,
III opis, opisivanje (tumač, definiranje, deskripcija) riječi uvrštenih u križaljku, i
IV kompletiranje križaljke (naslov, potpis).

Ovi stupnjevi i njihov redoslijed nisu izmišljeni tek-tako, već njega zahtijeva priroda same križaljke.

Da bi se pristupilo sastavljanju križaljke nužno je prethodno imati neki lik, bez obzira, da li će ga autor sam kreirati ili će ga jednostavno izrezati iz nekog zagonetačkog lista.

Kad se ima priređen lik, započinje drugi stupanj. Valja uvrštavati riječi u taj lik.

Kad su riječi uvrštene u lik, na redu je treći stupanj — te riječi treba opisati, definirati.

Nakon trećeg stupnja — opisivanja riječi, preostaje još jedan i to četvrti, zadnji, koji zaokružuje čitav rad, jer liku i opisu valja dati još neke elemente. Treba dati neki naslov, odnosno naziv križaljke, a i staviti naznaku, tko je tvorac ovog djela.

Ostala aktivnost, tiskanje, raspačavanje nisu stvar autora, pa i nisu uzeti kao stvaralački stupnjevi. To obavljaju drugi.

I Stvaranje, odabiranje, oblikovanje lika križaljke

Pod **l i k o m** križaljke (ranije se lik križaljke nazivao i dijagram) podrazumijeva se mreža obično kvadratićastih bijelih i crnih polja u vodoravnim i okomitim redovima što se križaju.

Stvaranje, oblikovanje lika križaljke podliježe nekim pravilima. Sva ova pravila bi se mogla svrstati u dvije skupine:

1. Pravila s formalno-estetske strane, koja zahtijevaju:

a) da križaljka ima stanoviti estetski izgled, bez obzira, da li i koliku simetričnost, ali da ima lijep, jedar, svjež i izvoran (originalan) oblik, što dalje znači, da ni crna polja ne mogu u nju biti nabacana bez ikakvog reda. Križaljku uljepšavaju i različiti uresi, dekorativni prilozi, kao što su slike, crteži, urešena polja i slično,

b) valja nastojati tako oblikovati križaljku, da nakon obrojčenja (numeriranja) njenih bijelih polja bude u njenom opisu podjednako opisanih riječi i u vodoravnom i u okomitom smjeru (vidi likove br. 1, 2, 6, 9, 11 i 21).

2. Pravila s križaljkotvorno-sadržajne strane, koja opet traže:

a) da križaljka ima po mogućnosti što manje crnih polja. Što manje crnih polja u križaljci je potrebno, ne samo zato da sastavljanje križaljke ne bi bilo aktivnost, koja ne traži neku ni barem prosječnu sposobnost mišljenja, sprezanja (kombiniranja), inteligencije, već i zato da križaljka ima što više bijelih polja, jer je upravo konačna svrha te križaljke u tomu, da se ima »više za odgonetati«.

S druge strane, ako se ide u skrajnost, da bude što manje crnih polja, dolazi do pojave tzv. »rekorderstva«. Sastavljači žele pošto-poto izbjeći crna polja, te su s ovim opterećenjem prisiljeni upotrebljavati lošije riječi, što narušava kvalitetu same križaljke. Dakle, želeći dobiti na jednoj strani (što manje crnih polja!) gube na drugoj (upotreba lošijih riječi!).

Neki su pristaše metode, kojom se u postotku određuje, koliko od ukupnog broja polja, što ih križaljka ima, s m i j e biti crnih, pa primjerice kažu, da su dobre one križaljke u kojima na crna polja ne otpada više od 11—16% od svih polja križaljke.

Postavlja se uopće pitanje kako formulirati ovo stanovište. Jedni tvrde, da nije dobra krilatica: — Što manje crnih polja!, već: — Što više duljih riječi! Za ovo postoje već izdiferencirani stavovi i motivacije.

U beogradskom zagonetačkom časopisu IKS br. 7 od 15. 3. 1952. g. na strani 13 objavio je stanoviti zagonetač B. J. (potpisan ovako samo inicijalima) članak pod naslovom JOŠ NEŠTO O UKRŠTENICAMA. Navodi, da dva lika mogu imati jednak postotak crnih polja, ali da bude velika razlika u težini njihova sastavljanja. Prema njegovu stanovištu križaljka jest vrijednija, što ima:

— više duljih riječi,
— manje kraćih riječi, i
— što manje jednosmjernih polja.

— lik je polusimetričan na kosu, dijagonalnu os (koja započinje iz bijelog polja obrojčenog s »1«,
— ovaj način obrojčenja tipičan je za pravu čarobnu (magičnu) križaljku,
— lik ima jednako riječi za opisati u »vodoravno« i u »okomito« (po 18),
— lik ima urešena crna polja,
— nema jednosmjernih (izoliranih), a niti izrezanih polja,
— u donjem desnom kutu lika nalazi se oznaka »Č 28« (Č — kratica za list ČVOR, 28 — jest redni broj klišeja u klišoteci lista). Obrojčenje klišeja likova uvelo je u našu praksu uredništvo zagonetačkog lista ČVOR, Bjelovar.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2									
3						■	■	11	
4			■	■	■	■	■	12	
5			■	13	14	15	16		
6			■	14				■	■
7		■	■	15				17	18
8		■	■	16					
9		11	12		■	17			
10					■	18			Č 28

Lik broj 1

On je čak dao obrazac, po kojem se mjeri prosječna duljina riječi križaljaka. Evo kako opisno glasi taj obrazac:

dvostruki broj bijelih polja neke križaljke valja podijeliti s *ukupnim brojem riječi u križaljci, uzevši oba smjera* (i u »vodoravno« i u »okomito« uz uvjet, da se i jednosmjerno polje broji kao jedna riječ).

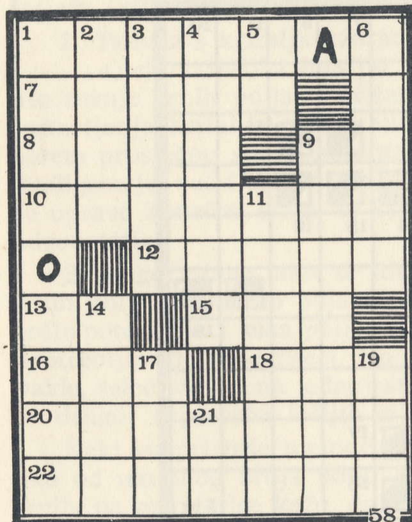
Predlaže prosječni minimum duljine riječi u liku od 4,10 a u tematskim križaljkama 3,90 slova.

Konkretno bi to značilo, ako uzmemo lik veličine 7 x 6 (vidi lik br. 10). Ovaj lik ima u oba smjera 78 bijelih polja — jer 7 puta 6 jest 42 polja svih, što se potom umanji za tri crna polja, pa iznosi 39 bijelih polja u jednom smjeru, a koje pomnožimo s dva (smjera!) daje konačno — 78 bijelih polja u oba smjera.

Lik ima 16 riječi — 7 u »vodoravno«, a 9 u »okomito«.

Ako se sad podijeli 78 sa 16, dobije se količnik od 4,87.

Količnik je vrlo visok, a kazuje nam, da je prosječna duljina riječi četiri cijela slova i 0,87 petoga.

— primjerak nesimetrična lika,
— crna polja su urešena dvojako,
— lik ima dva jednosmjerna polja, u koja su već upisana slova »A« i »O«. Ova slova su upisana stoga, da križaljka bude lakše odgonetiva,
— u oba smjera ima jednako riječi za opisati (po 12).

Lik broj 2

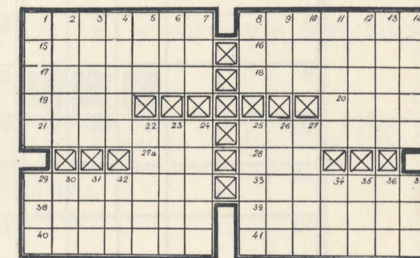
Ako se ovdje već želi napraviti ljestvica težine križaljke, možda bi se moglo razvrstati u ovih pet skupina:

I	iznad prosjeka od	5,1	— izvrsni likovi (vrlo teški),
II	između	4,8 — 5,1	— vrlo dobri likovi (nešto lakši),
III	između	4,5 — 4,8	— dobri likovi (težina umjerena),
IV	između	4,2 — 4,5	— slabiji likovi (težina ispod prosjeka), i
V	ispod	— 4,2	— laki likovi.

b) valja izbjegavati jednosmjerna (izolirana, »mrtva«) polja. Jednosmjerna polja su ona kroz koja prolazi riječ samo u jednom smjeru bilo u vodoravnom, bilo u okomitom (v. lik br. 2). Ovo je

potrebno stoga, da se u križaljci pri odgonetanju mogu »otkriti« i one riječi, koje odgonetač ne zna, ne pozna. Odgonetač ne mora znati neku riječ u »vodoravno«, ali je može pronaći odgonetanjem u »okomito« ili obratno. U slučaju kad postoje jednosmjerna polja, odgonetač nema mogućnosti za odgonetnuti nepoznatu riječ, jer ona nema protivnog smjera. U nekim križaljkama talijanski križaljkaši prakticiraju upisati slova u takva, jednosmjerna polja (v. lik br. 2). U nas je dobro izbjegavati jednosmjerna polja, no ako se ona jave u križaljci, tad je naispravnije, da ga siječe vrlo, vrlo poznata i lako odgonetiva riječ.

— primjer neispravno oblikovanog lika, koji se u dobrom križaljkotvorstvu ne smije pojavljivati,
— i ako jedinstveno rubno crtovlje i obrojčenje daju dojam jednog lika, uistinu ovdje se radi o dva lika, jer lijeva strana nema nikakve veze s desnom,
— lik ima dvije veličine izrezanih polja,
— crna polja su urešena.

Lik broj 3

c) da križaljka ne bude podijeljena u više manjih križaljaka, a formalno je povezana samo rubnim crtovljem, vanjskim okvirom u jednu cjelinu (likovi 3 i 4). Nužno je dakle, da u križaljci pojedini njeni dijelovi budu međusobno povezani barem s jednom riječju (lik 5).

Ovo su najosnovnije upute, kojih se mora pridržavati križaljkotvorac pri oblikovanju, konstrukciji lika križaljke.

U praksi se događa da samo urednici listova ili voditelji zagonetačkih rubrika konstruiraju likove, dok suradnici u takve gotove likove samo sastavljaju križaljke — unose riječi. Rjeđe se u nekim prigodama, jubilejima, natječajima primaju originalni likovi i od suradnika.

Na osnovi ovih pravila razlikuju se oblikovani likovi s obzirom na njihovu simetričnost, kao:

1. *Simetrični*, a to su oni kod kojih postoji potpuna, apsolutna simetričnost, jer je simetričan svaki dio lika sa svakim (i lijevi, i desni, i gornji i donji — vidi lik br. 6),

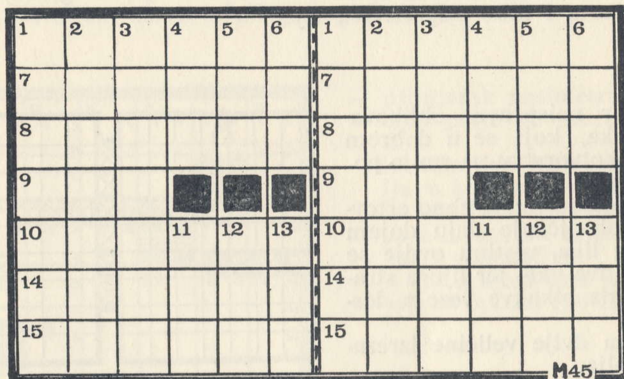
2. *polusimetrični* su likovi oni u kojima se javlja simetričnost jednog para strana, recimo lijeva-desna ili gornja-donja. Može se

dogoditi da drugi par bude posve nesimetričan ili ako već jest, tad nije simetričan na način kao prvi par. Otud postoji

— jednostruka (vidi likove br. 1, 3, 4, 5, 8, 9, 10 i 11), i

— dvostruka polusimetrija (lik br. 7).

3. *nesimetrični* likovi su oni u kojima nijedan par protivnih strana križaljke nije u simetriji (likovi br. 2, 12, 13, 14, 15, 18 i 22).

Lik broj 4

— uistinu ovdje se radi o dvije na istovjetan način polusimetrične križaljke na vodoravnu središnju os. Lijeva i desna strana nisu povezane ni kroz jednu riječ, ni kroz jedno slovo, a i obrojčenje je zasebice. Dojam jedinstvenosti lika daje zajedničko vanjsko, rubno crtovlje,

— u njemačkom križaljkaštvu ovu križaljku nazivaju »dvostruka križaljka«,

— gornji način oblikovanja crnih polja tipičan je za prve križaljke u nas, pa ih otud neki križaljkaši nazivaju »zagrebačka crna polja«.

U praksi su najčešći jednostruko polusimetrični likovi.

Dalje se križaljke mogu podijeliti na:

1. Urešene (ukrašene), dekorirane ili križaljke s uresom, a to su one, koje su ucrtane u neku sliku, crtež ili sl. ili pak imaju na sebi, najčešće u jednom od kuteva — neku sliku, bilo grada, osobe, tvornice (lik br. 13), i

2. neurešene križaljke, križaljke bez uresa, odnosno tzv. klasične križaljke, koje imaju samo mrežu vodoravnih i okomitih crta i bijelo-crnih polja bez ikakvih uresnih dodataka ili umetaka (lik 22). One nemaju na sebi nikakvih slika, crteža ili tsl.

U pravilu, križaljke imaju kvadratićasta crna polja tzv. klasična, no nije uvijek tako, pa mogu biti urešena, nekvadratićasta, okrugla, trokutasta, iscrtkana, zvjezdolika i drugačija (likovi br. 1, 2, 3, 4, 7, 13, 14, 15, 19).

Crna se polja rjeđe nazivaju i »puna« polja, a onda u tom slučaju i bijela polja dobijaju odgovarajući naziv — »prazna« polja.

Posebnu vrst crnih polja čine tzv. izrezana polja, koja se nalaze uglavnom na rubu križaljaka. I njih se drži svojevrsnim uresom (v. likove br. 3, 5, 8, 10, 11, 20 i 21).

U stvaranje lika ide i obrojčivanje lika križaljke. Obrojčenje lika može biti dvojako:

a) obrojčenje unutar samog lika, kad se obrojčuju neka bijela polja u liku, i

— ovo je primjer najmanje moguće veze (kroz samo jedno polje i jednu riječ!) između dvije strane križaljke (ovdje desne i lijeve), da se ipak drži da je lik jedan i jedinstven, no ni to nije preporučivo u dobrom križaljkaštvu,

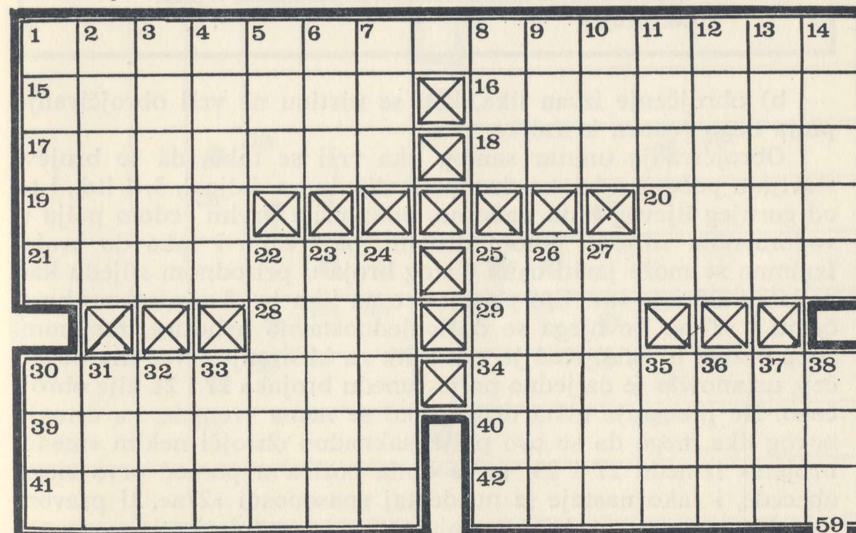
— lik je polusimetričan na okomitu os,

— lik ima urešena crna polja,

— u liku se nalaze i tri izrezana (crna) polja,

— za razliku od lika br. 3, ovaj lik je valjano obrojčen (nema onog »27a«).

Lik broj 5

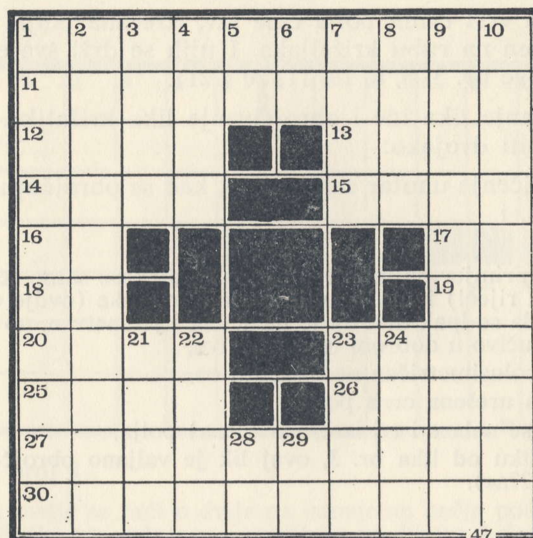

— posve (potpuno, apsolutno) simetričan lik (sve četiri strane lika međusobno jednake),

— lik ima jednak broj riječi za opisati u »vodoravno« i u »okomito« (po 16), što je uopće zakonitost u simetričnim likovima,

— prosječna duljina riječi jest 5,00 slova,

— lik ima više vrsti crnih polja.

Lik broj 6

b) obrojčenje izvan lika, kad se uistinu ne vrši obrojčivanje polja nego redova križaljke.

Obrojčivanje unutar samog lika vrši se tako, da se brojevi stavljaju počevši od 1 u prirodnom slijedu na dalje 2, 3, 4 itd., i to od gornjeg lijevog kuta nadesno, ponajprije prvim redom polja u vodoravnom smjeru, potom drugim, pa trećim i tako do kraja. Iznimno se može javiti osim čistog broja u prirodnom slijedu kao dodatak slovo —»a«. Eto primjerice na liku br. 3 postoji u obrojčenju i »27a«. Do njega se došlo jednostavno nehotice, zabunom, zbog brzine u radu. Kad je crtan lik za kliširanje i već bio obrojčen, ustanovilo se da jedno polje između brojaka 27 i 28 nije obrojčeno. Ne preostaje ništa drugo, ako se nema vremena za crtanje novog lika, nego da se ovo polje naknadno obrojči nekim »međubrojem« između 27 i 28, te se onda poziva u pomoć prvo slovo abecede, i tako nastaje iz nužde taj spasonosni »27a«. U pravom križaljkotvorstvu ovakve se pojave ne mogu tolerirati.

Pri pravilnom obrojčivanju brojevi će se metnuti u svako bijelo polje iz kojeg počinje neka riječ duga 2, 3, 4 ili više slova, bilo u vodoravnom ili okomitom smjeru. To znači, da u jednosmjerna polja, u pravilu, ne dolazi broj. Iznimno u jednosmjerno polje dolazi broj onda, kad s njime počinje riječ, pa se u njega upisuje prvo slovo riječi.

Njemački križaljkotvorci su došli na ideju, da riječi od dva slova uopće ne opisuju, što drugim riječima znači, da takva polja u »njemačkoj križaljci« ne moraju biti ni obrojčena (lik 12).

Kako je uopće često puta vrlo teško naći ili čak i nemoguće, dobar i lakoodgonetiv opis za dva slova, pokušalo se i u našoj praksi izbjeći opisivanje dvoslovčanih riječi, što posve opravdano u nas nije prihvaćeno, već je to ostao samo usamljeni pokušaj,

— za ovaj lik je značajna tzv. dvostruka polusimetrija, jer su jednake zasebice lijeva i desna strana, te i gornja i donja,

— crna polja nisu klasična,

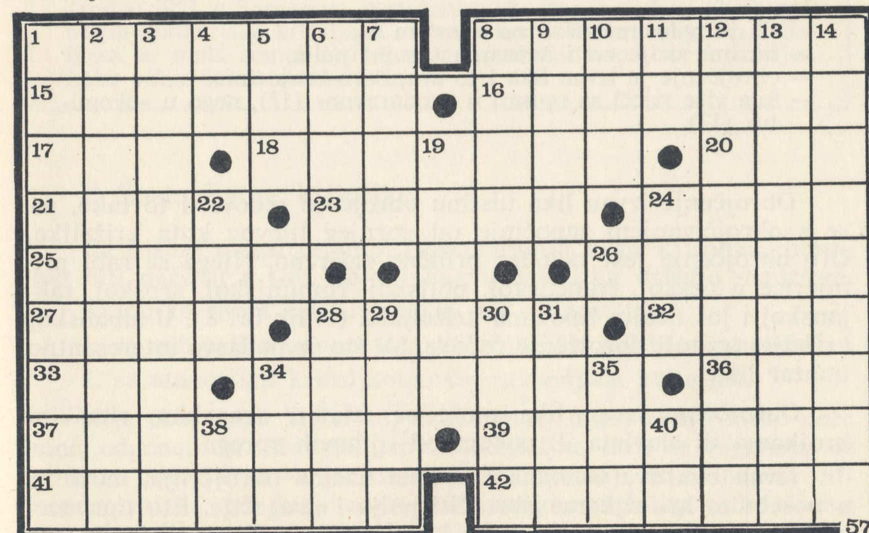
— uistinu ovdje postoje dvije vrsti crnih polja, od kojih su dva — izrezana,

— obrojčenje jest unutar lika,

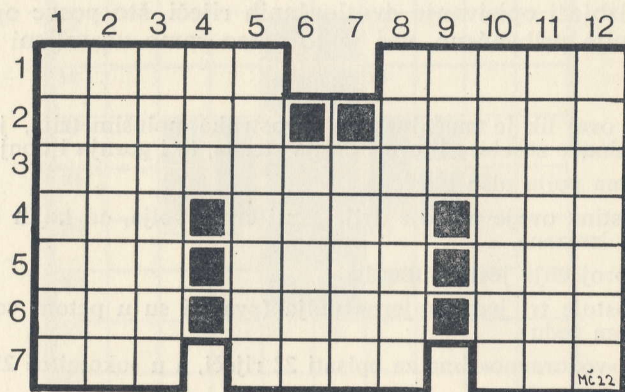
— postoje tri jednosmjerna polja (sva tri su u petom vodoravnom redu),

— u »vodoravno« ima za opisati 22 riječi, a u »okomito« 25.

Lik broj 7

Uredništvo zagonetačkog lista MINI ČVOR iz Bjelovara je i tu našlo svojevrsno pomirbeno rješenje. Jednostavno u listu MINI ČVOR jest i jedna križaljkaška zakonitost, da se uopće ne može pojaviti križaljka, koja ima jednosmjerno polje ili dvoslovčanu riječ. Prema tomu, interesantno je naglasiti, da u ovim križaljkama, najkraća riječ onda ima — tri slova. Time je dakako izbjegnut ovaj problem opisivanja dvoslovčanih riječi, i kao poteškoća za križaljkotvorca, a i nema problema za odgonetača, jer se za svaku uvrštenu riječ nalazi posve određen i odgovarajući opis. Kako je ovo doista pomirbeno rješenje, nameću se sigurno nove poteškoće.

Lik broj 8

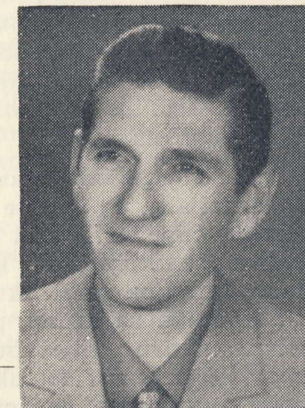
— lik je polusimetričan na okomitu os,
— lik ima dvije vrsti izrezanih (crnih) polja,
— obrojčenje je izvan lika i to arapskim brojevima,
— ima više riječi za opisati u »vodoravno« (17), nego u »okomito« (12).

Obrojčenje izvan lika uistinu obrojčuje redove, i to tako, da se s obrojčivanjem započinje od gornjeg lijevog kuta križaljke. Ovo obrojčenje jest također prilično rašireno. Njega se rabi primjerice u češkoj, francuskoj, poljskoj, rumunjskoj, srpskoj, talijanskoj i još nekim tipovima križaljaka (v. lik br. 8). U albanskoj križaljci postoji obrojčenje redova, ali što je nadasve interesantno unutar lika.

Obrojčenje izvan lika može se izvršiti arapskim, rimskim brojkama ili slovima ili nekom od njihovih sprega.

Izvan ova dva osnovna i tipična načina obrojčenja, može se u posebnim križaljkama obrojčiti polja i drugačije. Eto npr. mozaična križaljka uopće ne treba biti obrojčena (lik br. 10). Potom

i priroda čarobne križaljke traži drugačiji način obrojčenja (lik br. 1). Obrojčenje je nešto drugačije i u hrvatskoj križaljci. U nekim tipovima križaljaka, namjerice se ispuštaju brojke (recimo obrojčenje je izvršeno samo za vodoravno, a za okomito ne!). No i prilikom obrojčenja unutar lika mogu također slova poslužiti umjesto brojaka. Ako se recimo u nekoj tematskoj križaljci nađe stanovita prigodna krilatica, koja je već upisana u lik križaljke, tad nije potrebno još i vršiti obrojčenje polja u koja su upisana slova te krilatice, već ta slova ujedno služe kao obrojčenje, jer su obavezno prvo slovo riječi (lik 15).

STANISLAV ŽELEZNIK

(rođen 1921. u Sarajevu), pseudonim »Že-sta«, jedan od naših najboljih sastavljača križaljaka svih vremena. Većina njegovih križaljaka su mala remek-djela i mogu poslužiti kao uzor i primjer, kako valja dobro sastavljati.

II Sastavljanje križaljke

Da bismo mogli pristupiti sastavljanju neke križaljke, moramo biti načistu s tim, koju i kakvu križaljku držimo uspjelom. Križaljka mora biti uspjela s dva stanovišta:

1. sa stanovišta odgonetača križaljke (križaljkoodgonetača), i
2. sa stanovišta križaljkotvorca, sastavljača križaljke.

Nije dobra ona križaljka, kako mnogi misle »koju nitko neće moći odgonetnuti«. Također, ni ona križaljka, koja se odgoneta »iz poteza« nije dobra — jer ne traži ni najmanji umni napor, niti koncentraciju, pa onda nema niti onog potrebnog zadovoljstva pri odgonetanju. Pače, ona križaljka u kojoj se pri odgonetanju

neke riječi moraju tražiti i vodoravno i okomito, i to po nekoliko puta, pa se eventualno mora tražiti mala (ali samo mala!) pripomoć nekog priručnika, rječnika, leksikona ili atlasa, drži se *uspjelom* ili jednostavnije rečeno *dobrom*.

Križaljka dakle, mora biti odgonetiva, ali uz stanovit, jasno ne prevelik napor i koncentraciju odgonetača. Kad odgonetač odgonetne križaljku i njega »ne kopka ni jedno prazno, neodgonetnuto polje, ni dvojbena riječ«, on ima osjećaj zadovoljstva, sigurnosti u svoje odgonetačke sposobnosti, a što je najvažnije u njemu je pojačana ili barem učvršćena želja, da se ponovo uhvati u odgonetački koštac s novim križaljkama.

S tim križaljka ispunjava višestruku svrhu. Ona oplemenjuje, jer razvija karakterne osobine — istrajnost i temeljitost. Ona poučava — jer se spoznavaju novi pojmovi. A križaljka dakako i zabavlja. Kad se sve ovo postigne, može se reći, da je križaljka posve uspjela.

Dakle, valja izbjegavati sastavljanje i lakoodgonetivih i teškoodgonetivih križaljaka, jer i jedne i druge imaju isti efekt — odbijaju odgonetače, čime se ne čini usluga niti odgonetačima, a niti zagonetaštvu uopće. Stoga svaki križaljkotvorac prije sastavljanja križaljke mora imati na umu kakvu križaljku treba sastaviti, a ne jednostavno je složiti na brzinu, pa makar s nekim teškim, nepoznatim riječima, sitnim povijesnim ili zemljopisnim pojedinostima i sl. Dobar dio odgonetača ide čak dotle, da prije odgonetanja pogledaju tko je autor križaljke, jer znaju tko sastavlja prema njihovu ukusu, a tko ne.

Jedne američke dnevne novine su provele anketu, da bi znale koliki prostor treba posvetiti križaljci, i ustanovile su da oko 6 posto čitalaca odgoneta križaljku, i to 4 posto čitateljica, a 2 posto muškaraca. Šteta je, da nešto slično nije učinjeno i u nas. Međutim, mnogo je važnije, da križaljkotvorci mogu posve sigurno učiniti križaljku pristupačnijom i interesantnijom, pa ako hoćemo čak i korisnijom, te privući nove odgonetače, čime čine korist i sebi, i odgonetačima, a napose i zagonetaštvu uopće.

Da bi križaljka mogla u potpunosti izvršiti navedene funkcije, križaljkotvorci moraju biti upoznati s pravilima sastavljanja d o b r e i u s p j e l e križaljke.

OSNOVNA PRAVILA SASTAVLJANJA

1. Prvo i osnovno pravilo sastavljanja valjane križaljke jest izbjegavanje *jednoličnih* (monotonih) riječi. Jednoličnim riječima u križaljkotvornom smislu, drže se one, u kojima se pravilno, naizmjence redaju suglasnik-samoglasnik-suglasnik ili obratno.

Primjerice, to su: Vo, VaL, PuRa, RuBaC, PoLiCa, AvA, AvAr, EkOnOm, OpIrAnjE itd. To su u križaljkotvornom smislu loše riječi i njihova prevelika upotreba u križaljci smanjuje njenu vrijednost.

U križaljku valja prvenstveno uvrštavati riječi sa skupinama bilo suglasnika bilo samoglasnika, kao VRT, ŠMRK, HRaST, uŠTRCaK, VRŠiTeLJ, iZVoRNik, PReDNoST, iZVJeŠTaj, DRŽaV-LJaNSTVo, odnosno sa skupinama samoglasnika dIO, orAO, pOUčak, TEOdora ili s miješanim skupinama KREOLKa, lEO-paRD, PRAUnuk.

Križaljke s većinom ovakvih riječi su cijenjene, križaljkotvorno valjane i stvaralački vrijedne. Posebno valja skrenuti pozornost, da su vrlo cijenjene riječi, koje u sebi imaju skupine samoglasnika — vEO, bAUk, dIOba, pAUčina, jer se u križaljkama uglavnom rabe riječi sa suglasničkim skupinama. Može se sresti po neka riječ sa samoglasničkom skupinom, no redovita jest pojava, da je većina riječi sa suglasničkim skupinama, posve sigurno preko 90 posto.

2. Prije svega riječi koje se upotrebljavaju pri sastavljanju križaljaka moraju biti pravopisno, jezično i gramatički ispravne.

3. Valja prvenstveno uvrštavati naše domaće, narodne riječi, i to što više onih, koje se vrlo rijetko ili gotovo nikad ne pojavljuju u križaljkama, primjerice: BRKLJA, godiŠNica, goRŠTak, iZ-DaŠNoST, jaMČevina, KLuPČica, komaRČa, kupoVNina, komiD-Ba, KRČiDBa, VRŠiDBa. Ovakve se riječi u križaljkotvorstvu nazivaju jedrice ili svježice (jedre, svježe riječi).

S ovim je u neposrednoj vezi izričaj »opći dojam«.

Opći dojam nam kazuje koliki je stupanj jedrosti riječi neke križaljke. Ako je križaljka puna svježica, reći će se da ima izvrstan (ili barem!) dobar opći dojam. Naprotiv, ako oskudijeva u jedricama, što znači da je sastavljena gotovo isključivo od rabljenica (rabljenih, otrcanih riječi), kazat će se, da ima — loš opći dojam.

Valja znati za razliku i sadržaj izričaja »formalne pogreške«.

Kad se za jednu križaljku ustvrdi, da nema »formalnih pogrešaka« to nam kazuje, da su riječi uvrštene u križaljku jezično valjane, te i da su osnovne norme križaljkotvorstva poštovane. No, takvom formulacijom nije obuhvaćena i jedrost riječi. Križaljka može, dakle, biti bez formalnih pogrešaka, ali da ima loš opći dojam, te će se držati kao neuspjela križaljka.

Prema tomu križaljka mora istodobno biti bez formalnih pogrešaka (s ispravnim riječima) i s dobrim općim dojmom (barem u prosjeku s jedrim riječima).

U zagonetača postoji tzv. zagonetačka uljudba (bonton, uljudnost), koja ne dopušta uvrštavati u križaljku »nedostojne« riječi, primjerice: abortus, bludnica, pobačaj, razvrat, ženskar i tsl. Posve istovjetno valjalo bi izbjegavati i riječi gruba, pogrdna i kompromitirana značenja.

Tuđice, strane riječi u pravilu valja izbjegavati. Ako se već koriste treba ih uzimati što manje, ali i to uglavnom one vrlo poznate i koje imaju »pravo građanstva« u nas, kao avIOn, efeKT, koleKTiv, pOEzija, rEALNoST.

Nazivima proizvoda odnosno tzv. tvorničkim markama nema mjesta u dobrim križaljkama.

»Kada marka prerasta u opći pojam, kao npr. žilet (od Gillette), onda se smije upotrebljavati kao svaka druga riječ« (citirano iz: »Odgovori uredništva«, DŽEPNA KRIŽALJKA, Zagreb, broj 921 od 3. XII 1969. g.).

Ovomu jest tako, jer bi široka upotreba naziva proizvoda olakšala sastavljanje križaljaka, jer takvih industrijskih naziva ima danas na tisuće i tisuće, a i nastaju iz dana u dan novi.

Iznimno u tematsko-propagandnim, odnosno nagradno-reklamnim križaljkama rabe se ovi nazivi bez ikakva ograničenja.

Na istovjetan način valja se klonuti i naziva tvrtki, tvornica, klubova, društava i tsl.

4. Valja nastojati da sve riječi budu i u vodoravnom i u okomitom smjeru imenice, i to po mogućnosti u prvom padežu jednine — CRV, ZGLob. Idealno bi bilo, kad bi se uspjelo sastaviti križaljku isključivo od imenica i to sve u prvom padežu jednine. Tolerira se rabiti imenice u množini, no valja imati na umu da imenica u množini u križaljci ne budu suviše. Manje križaljke ne trpe riječ u množini, iznimno, ako je izvrsno sastavljena jedricama može proći jedna, a s veličinom križaljke raste i mogućnost upotreba imenica u množini.

Dopušteno je koristiti i riječi u kraćoj množini, ali pod uvjetom, da su pravopisno ispravne, primjerice: BRCi, jaSTRebi, rozi, SNi, ZNaci.

Osobito su lijepe i preporučive za uvrštavanje u križaljku glagolske imenice, kao CRTanje, KVRCKanje, ali ni njih ne smije biti suviše u jednoj dobroj križaljci. Ove se glagolske imenice ne smiju uvrštavati u množini, ako im ova množina nije logična.

Uopće u križaljku ne može ući neka riječ u množini, ako uistinu nema množine ili joj ta množina nije logična (ANILINI, POEZIJE, STJENOVITOSTI, TRINE). Posve istovjetno ne može doći u križaljku neka riječ u jednini, ako je nema (POKLADA).

Samo se po sebi razumije, da imenice ne mogu biti u kosim padežima — BRKa, BRKu, BRČe, BRKom, BRKova, BRKovima, već jedino valjano u prvom padežu jednine — BRK, množine, — BRKovi, odnosno kraće množine (ako je ima!) — BRCi.

5. Glagoli se mogu upotrebljavati jedino u infinitivu — BRati, PRSKati. No i ovdje valja voditi računa, da u križaljci bude što manje glagola, i to u maloj jedan ili nijedan, u srednjoj dva-tri. Povratni glagoli (prati se, zvati se) ne mogu se uvrštavati u križaljku, ili mogu ali bez povratne zamjenice — »se«.

6. Pridjevi se također mogu rabiti, no i tu postoji neka dopuštena granica, odnosno stanovita ograničenja.

O upotrebi pridjeva mišljenja su donekle podijeljena, jer neki zastupaju, da je ispravno da budu u muškom rodu (što je posve valjano gramatički!), a drugi da je u kražaljkotvorstvu osnovni rod, ne muški, nego — srednji, što je i naše stanovište, a za koje postoje i određeni razlozi:

SIMON RACKOVIĆ

(rođen 1921. u Golubovcima, Crna Gora), pseudonim »Minos«, urednik nekoliko beogradskih zagonetačkih listova, ide u red vrhunskih jugoslavenskih križaljkotvoraca, jer sastavlja križaljke s vrlo visokom prosječnom duljinom riječi.

a) pridjev u srednjem rodu često ima skupinu više, pa je otud križaljkotvorno bolja riječ. Konkretno, bolja je riječ DOBRO od riječi DOBAR (ova je posve jednolična!).

b) u gramatici je osnovni rod muški, što je stanovito favoriziranje u odnosu na ženski i srednji rod.

Ako se dakle uzme srednji rod, on je u neku ruku pomirbeno rješenje, jer on uistinu predstavlja sva tri roda. Pogotovu što iz

srednjeg roda (dijete) posve jednakopravno nastaju i muški (muž) i ženski rod (žena).

c) pridjev u srednjem rodu je funkcionalniji, jer je istodobno i pridjev i prilog.

U ovomu spornom pitanju ovo su neki elementi za »za« i »protiv«, a nije rečeno, da su jedini, isključivi i najispravniji.

Preporučivo je dapače uzimati pridjeve ne samo u srednjem rodu, nego i čak favorizirati one koji svršavaju na slovo — »o«, kao recimo; DOBRO, TVRDO, HRABRO, DANONOĆNO.

Tu se mogu postavljati i neka preciznija ograničenja, kao, da bi bilo poželjno, da pridjevi ne budu dulji od recimo 4—6 slova, a ako su dulji da u svakom slučaju moraju svršavati na — »o«.

U praksi se odstupa od ovih pravila, pa se pridjevi rabe u svim rodovima, ne samo jednine nego i množine. Dakle, pridjev DOBRO, može se, ako se to već tolerira (jasno na uštrb ljepote i kvalitete križaljke!) javiti još u ovim oblicima: DOBAR, DOBRA, DOBRI, DOBRE.

Pridjevi se moraju, dakako koristiti u pozitivu — HRABRO, a nikako u komparativu — HRABRIJI ili superlativu — NAJHRABRIJI. Pridjeve dalje treba uzimati samo u prirodnom obliku KRHKO, PLAVO, a nikako u tvornom obliku uzetom iz glagolski vremena ili stanja, kao OTVoreno od otvoriti, SKRŠeno od skršiti, raSPLaMSalo od rasplamsati, TRČeće od trčati.

Dobar dio križaljkotvoraca postavlja pitanje, zašto se tolika ograničenja stavljaju upravo na pridjeve. Sastavljačka praksa i tradicija su to nekako nametnule, te je to danas gotova činjenica.

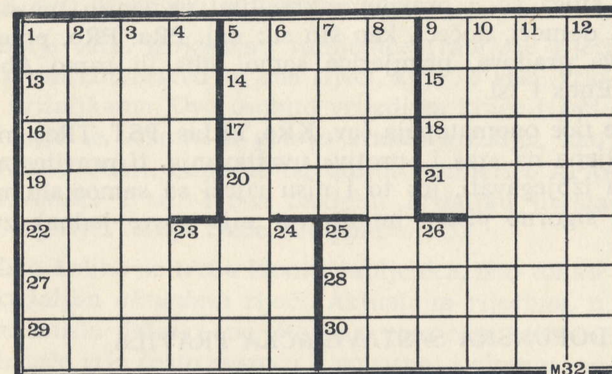
No, odgovor najvjerojatnije leži u tomu, što su pridjevi takva vrst riječi, koji upravo svojim mogućnostima u izmjenama kroz tri roda (srednji, muški, ženski) i dva broja (jednina, množina) olakšavaju sastavljanje. Takvu elastičnost u mijenjanju nema niti jedna druga vrst riječi.

7. Zamjenice (to, ovo, moje, nešto) se može uvrštati. No i ovdje valja voditi računa, da prvenstveno budu u srednjem rodu, i da su bolje one što svršavaju na — »o«. Osobne (lične) zamjenice se može također rabiti, no posve razumljivo, da nije preporučivo, da ih u istoj križaljci bude više.

8. Ostale vrsti riječi mogu se uvrštavati u križaljku. Glavni brojevi — jedan, DVa, TRideset, STo, tisuću, milijun, se mogu rabiti. Redne se može također uvrštavati, ali su preporučiviji oni što završavaju na — »o« (PRvo, DRugo, oSMo). Ni jednima, ni drugima nije dobro pretrpavati križaljku.

Prilozi se također mogu koristiti u razumnoj mjeri. Posebno su lijepi: doSLoVCe, naGLaVCe, nAIZMJeNCe, STRMoGLaVCe, uzaSToPCe. Bez prigovora idu također: suTRadan, uSPRKos, odoZGor.

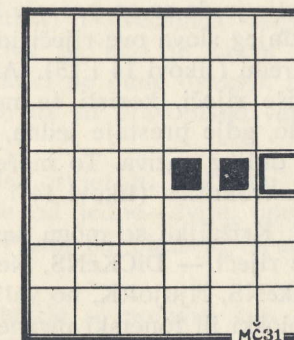
U križaljkama ima mjesta i za prijedloge (na, za, PRi), te i usklike (joj, ah), ali uz staru napomenu, samo po jedan-dva.

Lik broj 9

— lik polusimetričan na okomitu os,
— klasičnih crnih polja nema, već njihovu funkciju vrše crne pregradice (podebljane granične crte između bijelih polja), što je tipično za neke vrsti križaljaka,
— lik ima više riječi za opisati u »vodoravno« (18), nego u »okomito« (16).

— lik prave mozaične križaljke,
— veličina lika 6 x 7 (6 — šest polja u »vodoravno«, 7 — sedam polja u »okomito«),
— polusimetričan lik na vodoravnu os,
— lik ima jedno izrezano (crno) polje,
— oznaka u donjem desnom kutu »MČ 31« (MČ — »mini Čvor«, 31 — redni broj klišeja u klišoteci lista).

Lik broj 10

9. *Glavne* riječi u križaljci moraju biti besprijekorne. Glavnim riječima u križaljci, držimo najdulje riječi u križaljci, kao i riječi koje se prve odgonetaju, to su najčešće riječi pod 1 vodoravno i 1 okomito. To znači, da ove riječi ne smiju biti jednolične, potom moraju biti jedrice, opće poznate, jezično besprijekorne, dakako imenice, po mogućnosti u jednini.

10. Svaka riječ uvrštena u križaljku mora imati samostalno značenje, stoga se u pravilu u križaljku ne smiju unositi razni predmeci, domeci, dočeci, kao što su: naj, PRa, PRo, potom dijelovi naziva gradova, primjerice samo Adis ili samo Abeba, ili samo BUEnos i tsl.

Što se tiče onomatopeja (av, KRe, PLJas, PST, TRa) mišljenja su podijeljena na »za« i »protiv« uvrštavanja. U pravilu onomatopeje valja izbjegavati, jer to i nisu riječi sa samostalnim značenjem, a i sigurno pisani im izgovor nije posve jednak zvučnom efektu.

OSTALA, DOPUNSKA SASTAVLJAČKA PRAVILA

Pored ovih osnovnih pravila sastavljanja, postoji niz pravila dopunskog značenja, kojih se križaljkotvorac mora pridržavati, kako bi izbjegao slabosti i u detaljima križaljke.

1. Sintagme, nazivi koji se sastoje od dvije ili više riječi, drže se u križaljkotvorstvu kao jedna riječ — Jadransko more, Na Drini ćuprija, Gorski kotar, i mogu se uvrštavati u križaljku. Ima slučajeva da se u posebnim, tematskim križaljkama stavlja neki naziv, krilatica, izreka, uzrečica, ne samo u jedan (bilo vodoravni, bilo okomiti) red, nego se zbog svoje duljine proteže kroz nekoliko redova, i vodoravno i okomito. Ako se već stavlja ovakav pojam, najbolje je da se on proteže kroz čitavi prvi red vodoravno, a onda iz zadnjeg slova ove riječi ide okomito do zadnjeg polja u okomitom redu (likovi 14 i 15). Ako se stavlja neki naziv ili krilatica od više riječi, koristi se nekad i kakva oznaka, koja označuje mjesto, gdje prestaje jedna, a počinje druga, odnosno treća riječ ovog duljeg naziva. To može biti niz tačkica, crtkanih linija, niz sitnih trokutića (likovi 14 i 15).

2. Križaljke se mogu sastavljati na principu etimološke upotrebe riječi — DiCKeNS, New YoRK, kao i na fonetskom načelu — DikeNS, NjujoRK, no valja strogo paziti, da riječi budu sve ili etimološki ili fonetski pisane. Iznimno se može u izvrsnoj »etimološkoj« križaljci propustiti fonetska riječ (jedna!) ili obratno, no

ta odmah krnji ljepotu križaljke. O varijanti hrvatskosrpskog, odnosno srpskohrvatskog jezika, a katkad i o uredništvu ovisi, da li će se križaljke objavljivati na etimološkom ili fonetskom principu.

Slično vrijedi i za govore. Križaljka mora biti sva u jednom govoru. Mješanje riječi iz dva govora — ijekavice i ekavice u istoj križaljci, drži se apsolutno nedopustivo.

3. Dalje valja izbjegavati rabljenice (rabljene riječi). Rabljenice u križaljkotvorstvu su one riječi, koje se vrlo, vrlo često javljaju u križaljkama. Ovo osobito vrijedi za kraće riječi od 2, 3 ili 4 slova koje se susreću u gotovo svakoj križaljci, kao OS, ADA, AVA, AVAN, AVAR, odnosno od duljih primjerice APARAT, ARARAT, ATAMAN i tsl. Treba dakle u križaljku uvrštavati nove, jedrije, svježije, ranije rjeđe rabljene riječi.

4. Isto koliko se treba kloniti rabljenica, isto toliko valja unositi u križaljku *aktualnih* riječi. Aktualnim riječima, u križaljkotvornom smislu držimo one, što se u tom času suvremenog doba, često, dapače vrlo često susreću u govornoj i pisanoj praksi. Danas bi to bile riječi iz područja kozmonautike, imena raketa, brodova, kozmonauta, te imena poznatih sportaša i sportašica, nogometaša i sklizačica, kuglača i tenisačica, TV-spikera i najavljivačica, umjetnika i umjetnica, kino-glumaca i glumica, naučenjaka i sl.

5. Od zemljopisnih pojmova i uopće pojmova iz pojedinih znanosti, specijalnosti, grana umjetnosti valja koristiti samo opće poznate i osnovne — iznimka je ako se radi o posebnoj tematskoj križaljci, koja je posvećena jednom području, grani, specijalnosti, no i tada se ne smiju uvrštavati i posve nepoznate sitnice i pojedinosti.

6. Upotreba umanjenica (deminutiva) i uvećanica (augmentativa) osvježuje križaljku i preporučiva je, ako je takva riječ prirodna, ali opet uz uvjet, da u križaljci ne bude ovakvih riječi puno, i to uz već poznatu napomenu, da su pravopisno valjane (BRČine, jaSLice, ljudeSKara, VRTić).

Riječi u pjesničkom obliku također osvježuju križaljku, no i za njih vrijedi uobičajeno — ne više od jedne—dvije, opet uz uvjet, da su pravopisno ispravne — PLam od plamen, STud od studen, kam od kamen.

7. U jednoj dobroj križaljci ne smije se pojaviti ista riječ dvaput, pa makar bila jednom u »vodoravno«, a drugi put u »okomito«.

Ne smije se također dogoditi, da se u jednoj križaljci pojavi istodobno jedna riječ u jesnom i niječnom obliku, primjerice: rad — NErad, samostalnost — NEsamostalnost. Ako se to već dogodi, ispravnije je, da to budu kraće riječi, da jedna bude u »vodoravno«, a druga u »okomito«, te da ne križaju jedna drugu.

8. Izbjegavati uporabu manje poznatih kratica od 3 slova. Uvrštavati samo one, ali također rjeđe, najpoznatije, kao što su OUN, UAR. Inicijale imena naučenjaka, umjetnika i drugih velikana od tri slova valja posve izbjegavati, i ako se kadšto koriste i susreću u križaljkama, jasno na uštrb vrijednosti križaljke, primjerice: APČ — Anton Pavlovič Čehov.

Mogu se u križaljku unositi i kratice od četiri slova, ako su one kao takve udomaćene i raširene, eto npr. ČSSR, SSSR.

9. Valja se klonuti suviše velikog korištenja riječi sa skupinama para suglasnika ST, odnosno STR — STarac, STavak, STRana, STRava, jer su riječi s ovim skupinama suglasnika doista i suviše rabljene u križaljkama.

Mora se dalje voditi računa, da riječi koje su u neposrednom dodiru, nemaju u sebi iste skupine suglasnika (vidi lik br. 16). Manja je slabost, ako takve riječi nisu u izravnoj, neposrednoj vezi, no dakako i ovo krnji ljepotu križaljke.

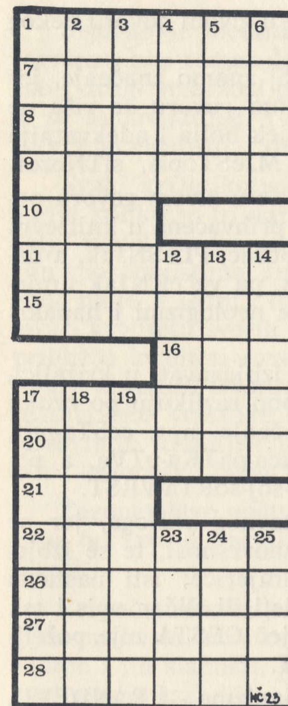
Bolje su riječi — ovo su već prave-pravcate »finese« — u kojima su skupine suglasnika u sredini ili na koncu riječi, nego na početku. Bolje je dakle uzeti riječi: višNJa, zuBLJa, taleNT, nego recimo KVaka, PLiva, ZVono. S obzirom, da su ovo samo »finese« ovomu se pridaje samo načelan i relativan značaj.

U istoj križaljci ne smije biti suviše riječi — ako ih ima to narušava kvalitetu križaljke, koje imaju isti svršetak, primjerice: zgaRIŠTE, upoRIŠTE, dvoRIŠTE ili s drugim nastavkom: inteligENCIJA, konferENCIJA.

Riječi ne smiju biti u niječnom (negativnom) obliku, ako im to nije prirodan oblik, odnosno ako ih pravopis kao takve ne prihvaća. To znači, da nisu dobre NEKRPANJE, NECRTANJE, dočim su naprotiv posve valjane NEMARNOST, NEUMJESNOST, NESAMOSTALNOST.

Uvrštavati u križaljku što više riječi u kojima se nalaze slova č, ć, đ, lj, nj, š, ž, pa čak i c, f, h, j, jer se riječi u kojima se nalaze ova slova rijetko ili barem rjeđe susreću u križaljkama, kao — višNJa, PLeĆKa, ćevaPČić, dažDeVNJak.

10. Provincijalizme, zastarjelice i kovanice u načelu valja izbjegavati. Poneku riječ od njih, općepoznatu i valjanu (samo jednu-dvije) može se uvrstiti ali jasno na uštrb ljepote sadržaja križaljke.

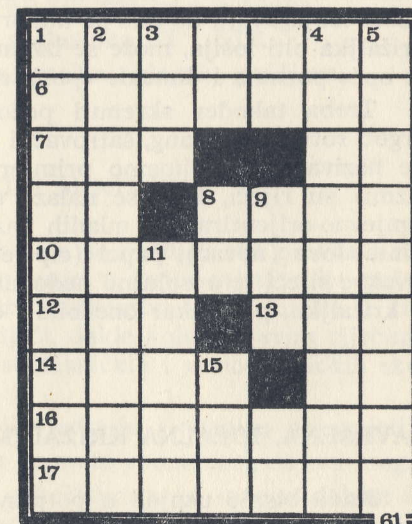
Lik broj 11

— križaljku s ovakvim likom nazivaju »bijela križaljka«, jer nema uobičajenih klasičnih crnih polja, nego samo izrezana »crna« polja, koja uistinu nisu crna, ali vrše istu funkciju,

— lik polusimetričan na vodoravnu os,

— obrojčenje klasično, unutar lika,

— lik ima jednako riječi za opisati u oba smjera (po 15).

— nesimetričan lik,

— crna polja su klasična,

— nema jednosmjernih polja,

— križaljku s ovim likom u NNK zovu inače »njemačka križaljka«, jer nema obrojčena polja iz kojih počinju dvoslovčane riječi.

— NKN znači: Nacionalna nomenklatura križaljaka.

Lik broj 12

Provincijalizam jest riječ, koja se nalazi u živom govoru nekog našeg kraja — CAKLO, DOSELE, ROGALJ.

Zastarjelica ili arhaizam jest riječ, kojoj znamo značenje, jer se nekad ranije rabila, a u današnjem živom govoru se više ne čuje, jer ju je zamijenila nova, i ako ne uvijek bolja i adekvatnija riječ. To su npr. GLede, joŠTer, jeRBo, MJeSTopis, siTNozor.

Kovanica ili neologizam jest riječ, koja se u živom govoru pojavila i širi, te može a ne mora uvijek i biti prihvaćena u književni jezik. Ranije su to bile: MLaŽNJak, noVCoborac, PLeSNJak, a danas prodire SKidalica umjesto STRiPTizeta, pa večeRNJak umjesto večernje novine. Uopće ako se već rabe neologizmi i hapaksi preporučivo je, da se rabe radije u opisu.

Istoznačnice ili sinonime valja također izbjegavati u križaljci. Istoznačnice su one riječi, koje se međusobno razlikuju po zvuku i obliku, ali koje imaju isto ili slično značenje, npr. ceSTa-put, potom, oganj-PLamen-vaTRa, te PLoVKa-raca-paTKa-uTVa, a potom peterostruka istoznačnica rod-paSMina-soj-soRTa-VRST.

Istoznačnice valja izbjegavati iz jednostavnog razloga, jer se u križaljci načelno želi postići potpuna raznovrsnost, te se izbjegava sve elemente, koji unose sličnost, primjerice: isti nastavci riječi, isti počeci riječi, iste skupine slova, isti ili sličan opis i tsl. Kraće rečeno, ako se već u križaljci javi riječ CESTA nije poželjno, da se pojavi i njena istoznačnica — PUT.

Germanizme — PAJNKRT, PIKSA, romanizme — RANDEVU, PADELA, turcizme — BEŠIKA, ĆEMANE i druge barbarizme valja posve izbjegavati, no ako se unaprijed želimo pomiriti, da će nam križaljka biti lošija, može se iznimno uvrstiti takva riječ, ali koja je opće poznata i donekle »ponašena«.

Treba također skrenuti pozornost i na podjezik, odnosno argot, rotwelsch, slang, šatrovački govor, žargon ili kako ga se sve ne naziva. U nas imamo primjer »frajerskog rječnika«. »Frajerizmi« su riječi, koje se nalaze u živom govoru nekih skupina »gnjevno-orijentiranih« mladih ljudi. Frajerizmi su: ćaga (ples), kinta, lova (novac), papci (cipele), koža (odijelo), klopa (jelo). Ovakve riječi je apsolutno nedopustivo — kao takve — uvrštavati u križaljku, pa makar one bile i općenito poznate.

SAVRŠENA, IDEALNA KRIŽALJKA

Kada bismo uspjeli u potpunosti udovoljiti svim navedenim pravilima i tako mimoišli svaku i najmanju slabost, načinili bismo s a v r š e n u (idealnu) križaljku.

Sigurno je međutim, da sve križaljke što se objavljuju, nisu savršene, niti remek-djela, iz jednostavnog razloga, jer sastavljači, kao i drugi stvaraoci prolaze u ovom poslu kroz stanovitu praksu, te se sastavljanjem i objavljivanjem osposobljuju i usavršavaju, »učeći na vlastitim i tuđim pogreškama«.

Svaki križaljkotvorac mora poštivati pravila i načela sastavljanja koliko je to najviše u njegovoj moći, nastojeći stvoriti najbolju križaljku prema svojim umnim silama, talentu i zagonetačkim sposobnostima. Jednima će križaljka biti bliže savršenoj, drugima dalje. I jedni i drugi će se s vremenom usavršavati i poboljšavati kvalitetu svojih križaljaka. Koliko će se u tom usavršavanju približiti kvaliteti savršene križaljke, ovisit će o njihovu talentu, iskustvu, radu i istrajnosti. Vrlo je malo križaljkotvoraca koji prave savršene križaljke ili još ispravnije, malo je zagonetača, koji sastavljaju križaljke i druge zagonetke s neznatnim slabostima; čak i zagonetke istog zagonetača nisu uvijek iste kvalitete.

Zagonetaštvo poštuje sve zagonetače, koji ga vole, predano njeguju, održavaju, razvijaju i stvaraju sastavke, koji se mogu objavljivati.

Za početnike valja reći, da je njima dopušteno učiniti više sitnijih propusta, no i oni trebaju nastojati da se s vremenom oslobađaju i tih slabosti, jedne po jedne, stvarajući iz dana u dan sve kvalitetnije križaljke. Njima je recimo dopuštena:

— veća jednoličnost riječi, ali sigurno ne i potpuna,
— veće korištenje skupina suglasnika ST i STR,
— veće rabljenje imenica u množini, glagola, pridjeva.

OBJAVLJIVAČKI, PUBLIKACIONI MINIMUM

Ako se križaljka sastavi tako, da se poštuju sva pravila i načela sastavljanja, postavlja se pitanje, u kojoj mjeri valja poštivati prvo i osnovno pravilo križaljkotvorstva — tj. koliko u križaljci treba biti nejednoličnih riječi, dakle koliko u svim riječima neke križaljke treba biti svega suglasničkih i samoglasničkih skupina.

Uistinu urednici su oni koji vrednuju i odabiru najuspjelije križaljke za objavljivanje. Usput se može spomenuti, da oni mogu, ako drže za potrebno, ispraviti u križaljci neku manju slabost ili je »dotjerati«, ali ne bitno izmijeniti, i jasno nakon ispravka objaviti kao autorovu.

Dosad u praksi nije korišteno nikakvo objektivno mjerilo, kojim bi se utvrđivao broj i značenje skupina suglasnika, odnosno samoglasnika, već je to čisto subjektivna stvar urednika.

No ipak postoje mjerila, koja utvrđuju donju granicu jednoličnosti skupina suglasnika, odnosno samoglasnika u nekoj križaljci, a razumljivo uzimajući u obzir njenu veličinu. Nazovimo ovu donju granicu posve logično — objavljivački ili publikacioni minimum. Može ga se čak izraziti i u obliku definicije, koja glasi:

— da bi mogla biti objavljena, neka križaljka mora imati u svakom redu, i vodoravno i okomito, barem jedan par suglasnika ili samoglasnika!

Konkretnije to bi značilo, da križaljka čija je veličina 6 x 7, mora imati 13 parova bilo suglasnika ili samoglasnika. No ovdje odmah na početku valja razlikovati skupinu od para. Primjerice u riječi STRAST imamo dvije suglasničke skupine STR i ST, međutim imamo tri para suglasnika ST - TR - ST. Da je u riječi pOUka jedan samoglasnički par, i to OU nije uopće sporno. Međutim valja znati, kako se broje parovi kad imamo mješovite, suglasničko-samoglasničke skupine, recimo u riječi KREOLKa. Na prvi pogled tu su dvije suglasničke skupine, KR i LK i jedna samoglasnička EO. Međutim, s obzirom, da je ovo neprekinuti niz slova u skupinama, oni se tretiraju, kao istorodna slova, pa prema tomu postoje ovi parovi: KR - RE - EO - OL - LK.

Postoje mogućnost ovo izraziti i formulom. Evo jedne, koja je samo naoko zamršena:

$$\frac{V \times D - CP}{ZS} = OK$$

u kojoj oznake znače

V — visina križaljke, izražena u broju svih polja,
D — duljina (širina) križaljke, izražena u broju svih polja,
CP — broj crnih polja u križaljci,
ZS — zbroj parova suglasnika, odnosno samoglasnika,
OK — ovisni količnik.

Na uredniku je koliki će uzeti ovisni količnik kao donju granicu jednoličnosti. Može se uzeti kao prosječni količnik, recimo 3,33. To znači, da onda dolaze u obzir za objavljivanje sve one križaljke u kojih je ovaj količnik manji od 3,33 a ako je viši, onda — ne.

Radi približavanja i ilustracije, razmotrimo to konkretno na jednoj križaljci sastavljenoj na liku 6 x 7, čija odgonetka glasi (vidi lik br. 10):

o l o V K a
S E G u R A
T O R l a k
a p a
V a N D a l
K R C a t i
e D i g a n

U ovim riječima ima 13 parova, i to, počevši s »vodoravno«, slijeva nadesno: VK, RL, ND, KR, RC, odnosno u »okomito«: ST, VK, EO, RD, GR, NC, KR, AA. Ako primijenimo spomenutu formulu bit će:

$$\frac{7 \times 6 - 3}{13} = 3{,}00$$

Količnik je manji od 3,33 što bi značilo, da križaljka ima više nego je dostatno — uz ovaj kriterij — nejednoličnih riječi.

Možemo uzeti i drugi primjer, na istom liku, ali drugačije sastavljenom:

F R u N Z e
R a d i S T
i m a l a C
z a r
u d a D B a
r a T N i k
a n I O n i

Ovako sastavljena križaljka ima samo 10 parova.

Ako se primijeni formula bit će:

$$\frac{7 \times 6 - 3}{10} = 3{,}90$$

I količnik nam odmah kazuje, da je križaljka jednoličnija, jer je veći od zahtijevanih 3,33. Držeći se ovog kriterija, ova križaljka ne ispunjava traženi uvjet.

Urednik ČVORa S. Horvat stoji na stanovištu, da je ovaj kriterij preblag za stanovite veličine likova, te doslovce kaže: (»Odgovori uredništva«, ČVOR br. 16 od 1. XI 1969. g.):

»... Jedan od uvjeta za objavljivanje je i taj da broj riječi sa skupinama suglasnika ili samoglasnika u križaljci (vodoravno i okomito) mora biti jednak broju riječi u vodoravnim redovima...«.

To bi konkretno značilo, da u križaljci veličine 6 x 7 treba biti 7 riječi sa skupinama, jer ta križaljka ima 7 riječi u »vodoravno«.

Mjereći po ovom »Horvatovu kriteriju«, ovdje dvije navedene križaljke, obje također udovoljavaju. Prva ima devet riječi sa skupinama (oloVKa, toRLak, vaNDal, KRCati, oSTaVKe, lEOpaRD, oGRaNCi, KRa, AAk), kao i druga (FRuNZe, radiST, udaDBa, raTNik, anIOni, FRizura, DNo, ZSa, eTC).

Posve je sigurno da za stanovite veličine likova dolazi kao prikladan kriterij prvi sustav, a za druge »Horvatov sustav«. Stoga dajmo ovdje jedan zaključak koji bi mogao služiti kao pravilo:

»Da bi križaljka bila uspjela u pogledu nejednoličnosti riječi mora udovoljavati jednom od ova dva kriterija, ili ako jest već inače izvrsno sastavljena, da je barem približna jednom od ova dva kriterija!«

Ova načela objavljivačkog minimuma odnose se samo na prvo i osnovno sastavljačko pravilo križajkotvorstva, dakle uz pretpostavku, da su ostala sastavljačka pravila barem p r o s j e č n o poštivana. Objavljivački minimum prema tomu mjeri samo stupanj jednoličnosti riječi uvrštenih u križaljku. S njim se određuje donja granica potrebnih suglasničkih parova (skupina), kao kriterij za objavljivanje neke križaljke.

Dakako, ne može se mimoići činjenica, da ima teoretičara križaljke, odnosno cruciverbologa, koji su postavili i formule, koje obuhvaćaju većinu elemenata, ako ne baš sve.

Znameniti zagonetač Radislav MARINKOVIĆ, poznat pod pseudonimom RADEMAR je u nekoliko nastavaka u ožujku 1954. g. u beogradskom zagonetačkom listu ENIGMA iznio vlastiti prijedlog za ocjenjivanje kvalitete križaljaka. Uzeo je u obzir dva elementa: l i k i r i j e č i.

U liku je obuhvatio elemente:

— Estetski izgled lika
— Postotak crnih polja

— Jednosmjerna polja
— Dugačke riječi

Kod riječi razmatra:

— Kvalitetu riječi
— Roznovrsnost pojmova
— Način upotrebe riječi
— Kratke riječi

Svaki od nabrojenih elemenata je raščlanio i bodovao. Nakon bodovanja ocjenjuje kvalitetu križaljke. Razlikuje pet ocjena (slab, dobar, vrlo dobar, odličan, vrhunska kvaliteta) i to posebno za simetrične, a posebice za nesimetrične likove.

Evo što autor sam kaže za ovaj svoj sustav ocjenjivanja:

»Priložena šema za ocenjivanje kvaliteta enigmatskih sastava, hteli ili ne hteli, ima ipak osobinu relativnosti. Naime, ni po njoj ne postižemo apsolutnu tačnost ocene kvaliteta, bar ne u sadašnjoj formi ovoga ključa. Mišljenja sam da će diskusija i praksa ispraviti eventualne greške i da će ključ pretrpeti izvesne izmene...«.

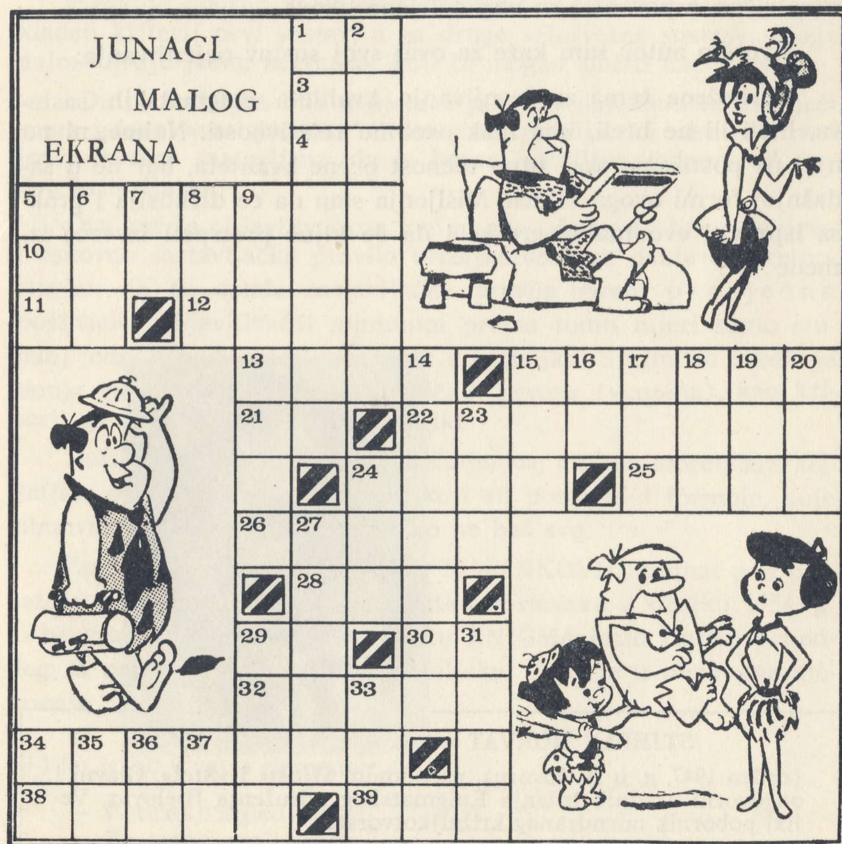
STJEPAN HORVAT

(rođen 1947. g. u Bjelovaru), pseudonim »Host« i »Štef«. Glavni i odgovorni urednik izdanja Enigmatskog udruženja Bjelovar. Veliki pobornik normiranog križaljkotvorstva.

Ovaj sustav je dakako vrijedan pozornosti, jer je sveobuhvatan, dobro zamišljen i pravilno postavljen. Koliko je primjenjiv, to je pitanje raščlanjivanja, ispitivanja, statističkog i konkretnog provjeravanja, tako da se ustvrde objektivni omjeri i rasponi bodova. Dakako čeka se provjerena riječ cruciverbologa, da ga pretresu i odvagnu, dotjeraju i dadu praksi na korist i upotrebu.

— nesimetrična križaljka s uresom. Lik je dekoriran s tri slikovna priloga i jednim slovčanim (»Junaci malog ekrana«),
— crna polja su također urešena.

Lik broj 13

III Opis, opisivanje. tumač, definiranje, deskripcija riječi u križaljci

Da bi križaljka u potpunosti mogla ispuniti njom predviđenu namjenu, ona mora imati također i dobar opis. Neki misle, da je opis nevažna i laka stvar, što ni u kom slučaju nije ispravno. Lijep opis riječi upisanih u križaljku povećava interes za odgonetanjem, jer ga upravo olakšava. Vještina opisivanja riječi stječe se i poboljšava iskustvom i proučavanjem opisa renomiranih križaljkotvoraca.

Normalno se podrazumijeva, da sastavljač križaljke ima sposobnost da riječi od kojih sastavi križaljku — i opiše, bilo da za njih nađe istoznačnice, da primjerice riječ PUT opiše s:

1. Cesta,

ili da je odredi kao dio neke skupine, vrsti ili cjeline, pa recimo STOL opiše s:

2. Dio pokućstva,

odnosno, kad se PURAN opiše s:

3. Mužjak domaće pernate životinje.

Opis se može vršiti i s protivnošću, pa se tako riječ MALO opisuje s:

4. Nije puno.

Često puta se to čini doista opisno, pa se OTKOS opisuje s:

5. Red otkošena sijena.

I ovdje, kao i u svakom drugom poslu, postoje neka načela, obrasci, koje manje-više sami sebi pronalaze križaljkotvorci.

Kadšto se vrlo teško pronalazi opis, stoga postoji jedan prokušani sustav, kojim se služe ne samo početnici, nego i rutinirani sastavljači, a to je upotrebljavanje dvojezičnih rječnika. Za ovaj sustav je potrebno imati dva rječnika, primjerice:

1. Hrvatskosrpsko-njemački, i
2. Njemačko-hrvatskosrpski.

Ako treba opisati riječ OBRANA uzima se ponajprije hrvatskosrpsko-njemački rječnik i traži se kako se kaže na njemačkom. Pronalazi se da se OBRANA na njemačkom kaže VERTEIDIGUNG. Sad se uzima njemačko-hrvatskosrpski rječnik i pod riječ VERTEIDIGUNG, traži njeno značenje, te se vidi da ona znači pored OBRANA i ZAŠTITA. Ove dvije riječi se djelomice poklapaju u sadržaju i značenju, pa se posve slobodno i dobro može riječ OBRANA opisati s:

6. Zaštita.

Postoji još jedan način na istoj osnovi, no nešto drugačiji, jer se koristi samo jedan rječnik, i to rječnik tuđica, primjerice od dr B. Klaića RJEČNIK STRANIH RIJEČI. Ako se ovim načinom

želi opisati neka riječ, konkretno ĐAK, tada se jednostavno traži koje ona još istoznačnice ima, i pronalazi se:

7. Učenik, školarac.

Na isti način se opisuje riječ PASMINA. Ponajprije je nužno za nju naći tuđicu, a to je SORTA, i u rječniku se pod SORTA nalazi tri njene istoznačnice

8. Vrst, soj, kov.

Posve jednako, kad se traži oduševljenje, najprije se pronalazi tuđica ELAN, a potom u rječniku pod ELAN stoji

9. Polet, zanos, ushit.

Na isti način se opisuje POKLISAR preko tuđice AMBASADOR, potom POLUTNIK preko EKVATOR, ZNANOST preko DOKTRINA, SAONICE preko RODLE, KAJSIJA preko AMARELA, KOČNICA preko BREMZA, VRČ preko BROKVA, PORAZ preko DEBAKL, OPSJENA preko FRAUD, SVAĐA preko KAVGA, AVAN preko MUŽAR, PAPUČICA preko PEDAL i tsl. Pri ovom načinu jest poteškoća opet u tomu što je potrebno znati dosta tuđica, ili imati neki način kako do njih najkraćim i najlakšim putem doći.

U Njemačkoj izdaju posebne knjige s opisom riječi. Tako je izdavačka kuća BASTEI izdala leksikon na 320 stranica, u kojemu je 25 tisuća riječi opisano s drugih 70 tisuća riječi. Konkretno je to učinjeno — primjer nije uzet iz spomenute knjige, ovako:

ODANOST — VJERNOST(8)
LOJALNOST (9)
PRIVRŽENOST (11)

Drugim riječima to znači, da se riječ ODANOST može opisati s ove tri riječi. Broj u zagradi naznačuje koliko je dugačka riječ, tj. koliko slova ima.

Međutim bitno je, da je opisivanje čisto stvar iskustva, pa se djelomice i šablonizira, te se gotovo uvijek RAT opisuje s

10. Oružani sukob naroda,

čak se pritom ni ne razmišlja, da li je istodobno to i najispravnije, jer bi bilo posve dovoljno, čak i ispravnije, samo:

10. Oružani sukob, ili možda

10. Oružani sukob ljudi,

jer ima ratova, npr. građanski ratovi, u kojima ne ratuju narodi, barem ne uvijek.

Uopće valja naglasiti, da se opisivanje riječi uvrštenih u križaljku može vršiti na dva osnovna načina, i to na bazi:

a) sinonimike, istoznačnosti, i
b) deskripcije, opisivanja.

U sinonimici se pri opisu traže istoznačnice, pa se riječ opisuje tako, da se u opisu stavljaju riječi, koji imaju isti pojmovni sadržaj ili se u značenju barem većim dijelom preklapaju. No

ovdje jest pravilo, da u opisu onda bude ne jedna, već barem dvije ili tri, iznimno i više istoznačnica. Primjerice, kad se riječ URA opisuje s:

11. Sat, dobnjak.

Deskripcija je već posve protivna metoda opisa riječi, jer ona u pravom smislu opisuje s više riječi, s nekom rečeničnom konstrukcijom sadržaj neke riječi. Eto npr. riječ ARENDATOR ovom metodom bit će opisana ovako:

12. Čovjek, koji daje zemlju u zakup.

Da li će osnovni tip opisa u nekom listu biti na bazi sinonimike ili deskripcije u prvom redu jest stvar uredništva i koncepcije lista. Posve jest jasno, da se opisi razlikuju među križaljkotvorcima, svaki ima svoj stil rada, kako sastavljanja, tako onda i opisivanja.

Osim ovih što bi se reklo šabloniziranih, tipiziranih načina opisivanja »svatko se snalazi kako najbolje umije«, ili bolje rečeno, to ovisi o samim križaljkotvorcima.

TEHNIKA OPISIVANJA

U tehnici opisivanja postoje razlike s obzirom, da se može nekoliko potrebnih elemenata na nekoliko načina sprezati. Pri tomu se obično misli na ona tri elementa:

— redni broj opisa (tzv. obrojčenje opisa),
— interpunkcija (sa ili bez), i
— početno slovo (da li veliko ili malo).

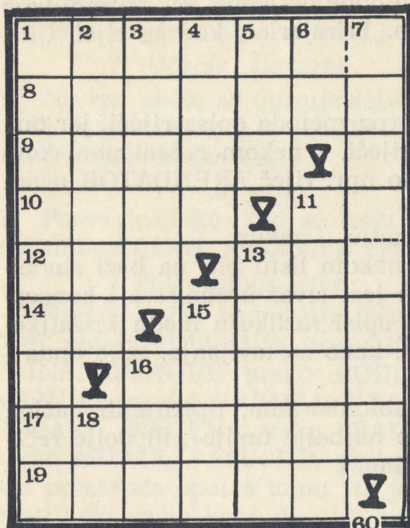
Tu se može poslije rednog broja stavljati i nestavljati tačka, a zatim riječ kojom se opisuje može, a ne mora početi s velikim slovom. To čisto ovisi, kako tko logicira, te se mogu javiti ove četiri inačice:

11. Grad u Slavoniji
11. grad u Slavoniji
11 Grad u Slavoniji
11 grad u Slavoniji

I formalni raspored opisa može biti dvojak. Prvi način — pregledni:

1. Suradnja
4. Pogreška
6. Raca
8. Nogomet
itd.

Ovaj način je vrlo pregledan, te mu je ovo velika prednost, no s druge strane traži mnogo prostora, što mu je u isti mah i glavni nedostatak.

— nesimetričan lik,
— lik prikladan za tematsku novogodišnju križaljku, jer pod 1. vodoravno i u produžetku pod 7 okomito lijepo staje novogodišnji usklik: »Sretno novo ljeto!«,
— isprekidane crtice na dva mjesta u križaljci naznačuju mjesto gdje jedna riječ novogodišnjeg usklika prestaje, a druga počinje,
— crna polja su urešena, u duhu teme,
— lik ima dva jednosmjerna polja.

Lik broj 14

Drugi način — nizajući:

1. Suradnja, 4. Pogreška, 6. Raca, 8. Nogomet, itd.

Ovaj način niže opis, pa mu je prednost što štedi prostor, ali mu je nepreglednost s druge strane zato glavni nedostatak.

Uobičajeno je, da se kod preglednog opisa lijevo stavlja VODORAVNO, a na desno OKOMITO. Kod nizajućeg opisa najprije se opisuje VODORAVNO, a ispod njega OKOMITO. Ima slučajeva, da se odstupa od ovog uobičajenog načela, no to je doista rijetko i s iznimnim razlogom.

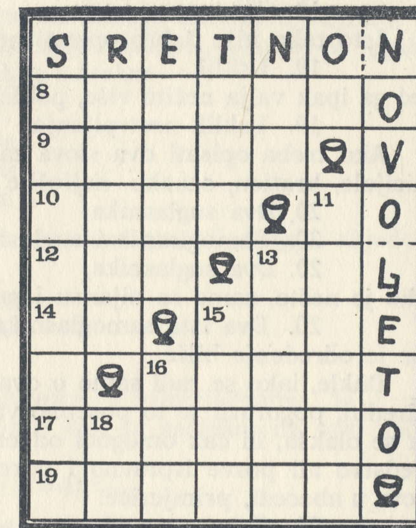
OSNOVNE UPUTE ZA OPIS

Osnovno pravilo dobrog opisa jest, da riječi unesene u križaljku valja opisati:

1. određeno i jasno, i
2. lijepo i kratko.

Oba ova uvjeta imaju zadaću olakšati odgonetanje ne dovodeći odgonetača u nejasnoće, neodređenosti i dvosmislenosti.

— lik posve jednak s likom br. 14. Razlika jest jedino u tomu, što je u ovomu već upisan novogodišnji usklik,
— ovo je primjer, kako je najprikladnije unijeti u lik neku krilaticu, uzrečicu, usklik, ako se ona želi staviti u oba smjera (najispravnije jest kad on stane u jedan, i to vodoravni red!),
— obrojčenje unutar lika, ali mješovito (kombinirano), istodobno sa slovima i brojkama. Uistinu slova S R E T N O N služe umjesto brojeva 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7, pri opisu u »okomito«.

Lik broj 15

Prva uputa bi bila, da valja izbjegavati u opisu riječ JEDAN, primjerice:

12. Jedan gradić u Dalmaciji,
13. Jedna vrst povrća,
14. Jedna marka automobila,

kad je posve dovoljno, posve jasno i razumljivo,

12. Gradić u Dalmaciji,
13. Vrst povrća,
14. Marka automobila.

Dalje se treba također klonuti ponavljanja u opisu, što znači, da se ne bi smjelo više puta sresti u jednoj križaljci isti ili sličan opis, npr.:

15. Kratica za tvrtku,
16. Kratica za slično,
17. Kratica za kilogram.

Najispravnije jest, kad se u križaljci sretne u opisu samo jednom »kratica za...«. Ovo vrijedi također i za opis dvoslovčanih riječi, inicijala, kemijskih oznaka, automobilskih oznaka, kratica gradova i tsl.

Pri opisivanju prijedloga, veznika i usklika, nije dobro staviti samo:

18. Prijedlog,

što je vrlo neodređeno i suviše široko, već ga je potrebno što više odrediti. Ako se konkretno treba opisati prijedlog PRI valja staviti:

18. Tik, uz

Isto tako nije dobro opisati preširoko:

19. Usklik,

već ga ipak valja nečim više, pobliže odrediti, primjerice:

19. Usklik nestrpljenja

Ako treba opisati dva slova za koje nemamo neke prikladne inicijale, kraticu, oznaku, najlošije je staviti samo:

20. Dva suglasnika,
20. Samoglasnik i suglasnik,
20. Dva suglasnika,

iako je nešto, samo za nijansu ispravnije i bolje:

20. Dva ista samoglasnika,

jer je određenje bliže.

Dakle, iako se radi samo o dva slova, valja ih nekako pobliže odrediti, pogotovu je to posebno važno u nagradnim križaljkama, da se olakša, ili čak omogući odgonetanje, te je stoga kao zadnje sredstvo ali posve ispravno i određeno, korištenje rednog broja slova u abecedi, primjerice:

20. Trinaesto i 18. slovo abecede

Ovo je posve korektno, s tim da se uvijek prvo slovo opiše slovima, u konkretnom slučaju — »Trinaesto«, da ne bi došlo do brkanja između rednog broja u opisu i rednog broja slova u abecedi.

Kod opisa inicijala dobro je uvijek učiniti nadopunu u zagradi, primjerice:

21. Inicijali bosanskog književnika (»Derviš i smrt«).

Uistinu ovakav opis jest nešto dulji i kompliciraniji, ali je istodobno određeniji i bliži.

Često se za opisivanje dvoslovčanih riječi koriste rimske brojke, pa se recimo slova CI opisuju s :

22. Rimskim znamenkama: 101.

Nužno je usput spomenuti. da njemačke križaljke, kako nemaju obrojčene riječi od dva slova, tako također nemaju ni opisa za njih. Bilo je pokušaja uvođenja ovog načina u naše križaljke, no to je ostala samo usamljena pojava, jer nije bila objeručke prihvaćena od odgonetača, a iz razloga, jer se s tim smanjuje mogućnost odgonetanja križaljke.

Pri opisivanju tuđica, kao i uopće barbarizma, postoje dva načina:

Prvi jest:

23. Država (lat.),
24. Stvarnost (tuđ.).
25. Uzbuna (njem.).
26. Čovjek (turc.).

Riječi u zagradi pobliže označuju podrijetlo riječi. U pravilu

je praktičnije i posve dostatno korištenje kratice u zagradi, jer pisati čitavu riječ ne znači doprinijeti jasnoći, a može se izgubiti na preglednosti, no piše se dakle, i ovako:

23. Država (latinski),
24. Stvarnost (tuđica),
25. Uzbuna (njemački),
26. Čovjek (turcizam).

Drugi način može koristiti ove elemente, ali drugim slijedom:

23. Latinski: država,
24. Latinski: stvarnost,
25. Njemački: uzbuna,
26. Turski: čovjek.

Opisivanje zastarjelica, kovanica, provincijalizama, te i pojmova iz pojedinih specijalnosti, vrši se najčešće na prvi način, npr.:

27. Cinčana pokost (provinc.),
28. Kost (medic.),
29. Promjenjiva veličina (matem.),
30. Vrst smjese (kem.).

Ako riječ koju opisujemo ima dvije dodatne oznake, recimo, da je u množini i da je turcizam, opisat ćemo:

31. Turski: čovjek (mn.).

Usput valja dodati, da se za množinu rabi i kratica »množ.« Za kraću množinu koristi se:

32. Doživljaji za spavanja (kr. mn.).

Odnosno drugi primjer, kad imamo dvije oznake:

33. Francuski: gradonačelnik (fon.).

Lik broj 16

P	R	I	S	T	U	P
R	A	S	T	U	R	
O	S	T	A	P		
S	T	O	N			
T	E	K				
O	R					
R						

— ovo je uistinu dio nekog lika,

— ovo je vrlo impresivan primjer nepoželjnog i stereotipnog nizanja najrabljenije križaljkotvorne skupine slova ST. Ovo dakako valja izbjegavati, i može se jedino tolerirati u početnika.

Ako je ikako moguće, poželjno je da opis bude bez dodataka, natuknica i polunatuknica, a to je posebice moguće kod riječi koje se nalaze u množini. Riječ RITUALI opisat će se sa zagradom ovako:

34. Vjerski obred (mn.),

no znatno je bolje, bez ovog dodatka, a i jednostavnije:

34. Vjerski obredi.

Isti slučaj imamo pri opisu riječi ANALI, koja je također u množini:

35. Ljetopisi, kronike, godišnjaci.

Ako je križaljka etimološka, a u njoj se nalazi jedna fonetska riječ, opisat će se:

36. Madžarska nogometna momčad (fon.).

Usput se može spomenuti, da se kratica za »fonetski« može pisati dvojako, i to: (fon.) ili (fonet.).

Već je ranije priopćeno, da nije ispravno, a niti jasno stavljati vrlo široke opise, primjerice:

37. Šahovski pojam,

već ga treba više precizirati, recimo:

37. Jedan od svršetaka šahovske partije.

Posve isto može reći za:

38. Rodbinski pojam, ili

39. Zemljopisni pojam,

kad se može bez pol muke određenije opisati s:

38. Majčin brat, ili

39. Zaljev, draga.

Za vlastita imena nije dostatno staviti:

40. Strano muško ime,

kad se jamačno može nečim pobliže odrediti:

40. Ime glumca Nalisa, ili

40. Ime pjevača Jonesa.

Ako se opisuje dvoglasnik iz nekog stranog jezika, potom prijedlog ili nešto slično, uobičajeno je navesti neku pobližu oznaku, kao:

41. Strani dvoglasnik (kv),

42. Njemački prijedlog (na).

S druge strane, treba se klonuti duljeg opisivanja riječi, kao:

43. Umjetnica, koja tumači neku ulogu ili djelo,

već gdje god je moguće, kako je ranije spomenuto, valja skraćivati i pojednostavljivati opisivanje, uz uvjet, da bude određeno i jasno, kao:

■	Oficir. čin	Pero, pruglo, pokret.	Naliv-pero	Žensko ime	Stara mjera	Osobna zamjen.	■	Zvjezdoznanstvo
Grad u Sloven. ▷	P	O	S	T	O	J	N	A
Znanost o svjetlu ▷	O		T	I	K	A	Tuđinac	S
Otpadak sijena ▷	T	R	I	N	A	Krat. za stariji ▷ / Rt na Sijamu	S	T
Grad u Istri ▷	P	U	L	A	Stranica ▷ / Zbor	S	T	R
Muško ime ▷	U		O	Boja karata ▷ / Biljka mesožd.	K	A	R	O
Autom. oznaka Karlovca ▷	K	A	Pisano djelo ▷ / Ratni logor	R	O	M	A	N
■	O	Talij. grad ▷ / Žensko ime	T	O	R	I	N	O
Dio kose na glavi ▷	V	L	A	S	Tvornica automob ▷ / Rumunj. novac	T	A	M
Plemić (str.) ▷	N		B		L	Rim br. 101 ▷ / Prijed-log	C	I
Pripad. indijan. plemena ▷	I		O		E		■	J
Povorka ljudi kola i sl. ▷	K	A	R	A	V	A	N	A

Lik broj 17

— Primjer vrsti križaljke u kojoj nema uobičajenog obrojčenja, i gdje se opis nalazi unutar lika, i to unutar »crnih« polja. Trokutići-strelice pokazuju smjer upisivanja riječi.

— Valja razlikovati tri vrlo slična tipa križaljke: nordijska, skandinavska i švedska.

44. Zolin roman,
45. Autor »Idiota«.

Pri opisivanju kratica, može se postupiti dvojako. Prvo:

46. Kratica za: Seljačka radna zadruga,
47. Kratica za »voltamper«,

i na drugi način, koji je znatno jednostavniji, i čak vjerojatno i nešto slabiji:

46. Seljačka radna zadruga,
47. Voltamper.

I opisi moraju biti jedri, svježi. Valja ih neprestance osvježivati, s tim da se pronalaze novi, a napuštaju stereotipni, rabljeni, ranije mnogoupotrebljavani, primjerice:

48. Zlato (franc.),
49. Vrst papige.

U slučajevima, kad je neizbježno dati neku pobližu oznaku u zagradi, jer nema drugog izlaza, tada se to čini nekom činjenicom, natuknicom, koja upotpunjuje pojam, npr.:

50. Grad na Uralu (nafta!),
51. Otok na Jadranu (solane!).

Kod zamjenica nije loše, čak je preporučivo, naznačiti i rod, jer i to doprinosi lakšem odgonetanju, primjerice:

52. Pokazna zamjenica (ž. r.).

Zapravo kod zamjenica i pridjeva, kad su u srednjem rodu ne bi trebala oznaka, jer je u križaljku u pravilu dopušteno uvrštavanje upravo u srednjem rodu, ali čim se javljaju u muškom ili ženskom rodu to valja navesti.

U tematskim križaljkama riječi se iz »teme« opisuju obično uočljivijim, izrazitijim, debljim slovima, primjerice:

1. Gora,
7. Sudac,
14. SLAVONSKI KNJIŽEVNIK (Josip),
16. Susjed,
19. GLAVNO DJELO KNJIŽEVNIKA J. KOZARCA.

U tematskim križaljkama se može pojaviti još jedna posebnost. U njima se može neka riječ, pojam, krilatica protezati kroz čitav jedan ili dva pa i više redaka, ne samo u jednom smjeru nego čak i u vodoravno i u okomito, pa u tim slučajevima imamo opis ovako:

VODORAVNO:

1. Zajedno s 7. okomito:
NOVOGODIŠNJI USKLIK

8. ...

OKOMITO:

1. ...
7. Vidi pod 1. vodoravno

Umanjenice se vrlo lijepo dadu opisati umanjenicama, pa eto riječ IZBICA se može opisati dvojako:

53. Mala soba,

ili što je bolje, jer je i jednostavnije, na drugi način:

53. Sobičak.

Ako već imamo u križaljci dvije — kraće — iste riječi za opisati, primjerice: AR i AR, nije dobro opisati:

54. Mjera za površinu,
55. Isto kao i 54. vodoravno.

Nije dobro također za ove dvije iste riječi rabiti isti opis:

54. Mjera za površinu,
55. Mjera za površinu,

već je nužno opisati različito, npr.:

56. Nećudoređe.
55. Kemijska oznaka za argon.

Opis riječi u niječnom obliku nije dobar, ako nije prirodan. Konkretno, ako se opisuje NEMORAL nije dobro metnuti:

56. Nećudoređe.

Samo se po sebi podrazumijeva, da imenice kojima je niječni oblik prirodan stoje u opisu bez ikakvog prigovora, kao:

57. Nesamostalnost,
58. Neumjesnost.

Opisivanje riječi ne smije biti ne samo isto, nego ni slično, odnosno djelomice izmijenjeno. Ako je već rabljen jedan opis u križaljci:

59. Tvrdo, jako,

nije dobro još jednom opisati gotovo isto:

60. Tvrd, jak.

Ako u križaljci stoji neki naziv od dvije ili više riječi, primjerice djelo M. Krleže HRVATSKI BOG MARS, preporučivo je pri opisivanju kao dopunu, metnuti u zagradu, broj riječi koliko ih ima taj naziv, konkretnije:

61. Zbirka novela M. Krleže (3 riječi).

U nekim popularnim časopisima susreću se duhoviti opisi, npr. riječ DAKTILOGRAF opisuje se:

62. Muška tipkačica.

U istom stilu, opisat će se prijedlog PRI:

63. Pola prizora,
ili riječ ATAR malo zamršenije:

64. Otplatni obrok (upisati obratno!).

Ovakav opis ne odgovara osnovnom pravilu dobrog opisivanja križaljke, jer nije jednostavno određen i po prirodnom redoslijedu stvari.

Da bi se kadšto olakšalo odgonetanje, mogu se stanoviti opisi proširiti i polunatuknicama, koje pobliže označuju odgonetku Uistinu, dodaje se jedna pobliža oznaka. Primjerice kad treba opisati riječ LEAR, opisat će se:

65. Shakespeareov junak (Kralj ....).

Zadaća ovakvog opisivanja jest u tomu, da podsjeti, da se radi o stanovitom »kralju«, a s druge strane tačkice, odnosno broj tačkica naznačuje od koliko se slova sastoji njegovo ime.

Ako je u križaljku uvršteno žensko ime LINA, tad se to može posve identično učiniti s:

66. Kumičićeva junakinja (Olga i ....),

što pobliže označuje spomenuto žensko ime preko znamenitog Kumičićevog romana.

Uopće tačkice mogu pomoći u opisu, kao i ovaj cijeli sistem natuknica. Ako se u križaljci nalazi neka manje poznata riječ predpostavimo u »vodoravno«, a »okomito« je križa nekoliko poznatih i lakoodgonetivih riječi i jedna nepoznata, vrlo je velika vjerojatnost, da će slovo u kojem se križaju te dvije manje poznate riječi biti vrlo teško odgonetnuti, pa je onda u ovakvoj prilici dobro ovo slovo »dati« odgonetaču »gotovo«, i to upravo na ovaj način. Ako se dakle, opisuje riječ ANADIOMENA, što je relativno manje poznata riječ, koja se nalazi u »vodoravno«, i gledajući riječi, što je križaju okomito, stječe se dojam, da se neće moći odgonetnuti slovo »m«, tad će se staviti opis:

67. Pridjevak božice Afrodite (......m...).

Odmah se nameće pitanje koliko je ovakav način, i pored svoje praktičnosti, opravdan, pa otud i prihvatljiv u serioznim križaljkama.

U posebnim, specijalnim križaljkama postoje i drugačiji načini opisivanja, nego što su ovi tipični za klasičnu križaljku. Njih susrećemo u nekim tipovima križaljaka, kao što su nordijska, skandinavska, odnosno švedska (lik br. 17).

To su opisi sa slikama ili što je nekako postalo suvremeno i moderno, da se opis nalazi u crnim poljima, te stoga mora biti vrlo kratak i jezgrovit, zbog čega opet često i nije najpravilniji.

Sir WINSTON (Leonard Spencer) CHURCHILL (1874—1965), znameniti britanski državnik, poznat kao pasionirani odgonetač križaljaka.

IV Kompletiranje križaljke

Nakon stvorenog, odnosno odabranog lika, došlo je do drugog stupnja — sastavljanja križaljke, a da bi se u trećem stupnju vršio opis riječi uvrštenih u križaljku, a potom slijedi konačni, četvrti i zadnji stupanj — kompletiranje čitavog dosad stvorenog i priređenog materijala u cjelovitu križaljku sa svim potrebnim dijelovima, kakva će ona nakon tiskanja i raspačavanja doći pred svog potrošača, odgonetača.

Kompletna križaljka mora imati ove dijelove:

a) naslov, odnosno naziv,
b) lik,
c) opis, i
d) naznaku križaljkotvorca, sastavljača, autora.

S formalne strane postoje uglavnom dva načina komponiranja elemenata, dijelova križaljke.

Između ostalog uopće jest pitanje iz čisto praktičnih razloga, da li će opis biti lijevo i gore u odnosu na lik ili desno i dolje. U praksi je u većini slučajeva opis s desne i donje strane, dok je naprotiv praktičnije za odgonetača, da opis bude s lijeve i gornje strane, jer tada odgonetač drži ruku s olovkom iznad samog lika, a pogled može nesmetano uperiti na opis.

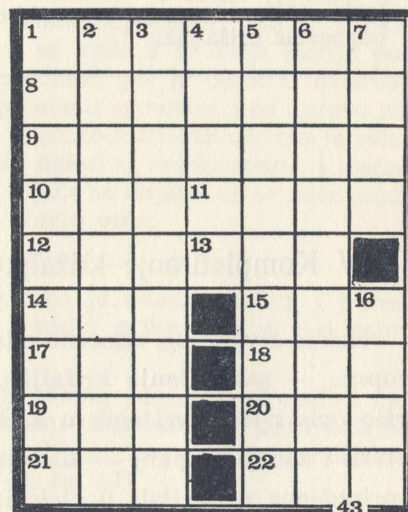
Evo prvog načina komponiranja elemenata križaljke:

VODORAVNO:

1. Mjesto u Poljskoj (blizu ČSSR),
8. Druga izvedba kazališnog djela,
9. Tiskanica, formular,
10. Mala mjera za težinu (4 slova),
11. Besplatna kolektivna pomoć suseljana,
12. Rijeka odvirak iz Ladoškog jezera u Finski zaljev (4 slova),
13. Skandinavski bogovi nebesnici,
14. Ptica iz roda kukavica,
15. Veliko vremensko razdoblje,
17. Trak konca,
18. Biljka iz koje se dobija opijum,
19. Rt na krajnjem sjeveru, Aljaske,
20. Vrst slatkovodne ribe, deverika (također rusko žensko ime),
21. Vrst povrća,
22. Gora u zapadnoj Srbiji.

Mala lančana križaljka

Edi Panas, Zagreb

Lik broj 18

OKOMITO:

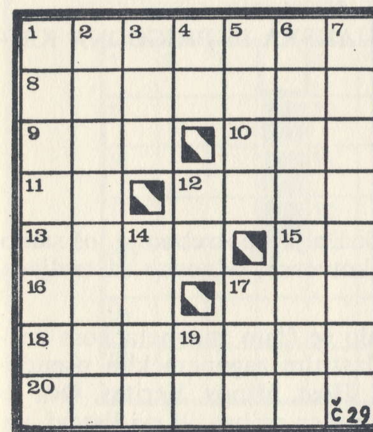
1. Izopćenik, izgnanik,
2. Rešetkasti kapci na prozorima, žaluzine,
3. Voditelj poduzeća, direktor,
4. Mala mjera za težinu, 400-ti dio oke (4 slova),
5. Žitelj Nizozemske,
6. Selekcija, izbor,
7. Velika drvena posuda,
11. Znak za kemijski element muzarij (2 slova),
16. Neotuđiva kuća i okućje.

Za ovaj način jest značajno, da je potpis odmah ispod samog naziva križaljke, što je bilo tipično za naše zagonetaštvo sve do 30-tih godina ovog stoljeća, pogotovu za one što su izlazili u Zagrebu. No i nakon rata je bilo listova koji su rabili ovaj način naznačivanja autora, a to se čini danas i u inozemnim ne samo zagonetačkim listovima. Druga značajka jest, da je opis pregledan.

Ovaj način raspoređivanja lika desno i dolje je praktičniji za odgonetača, a interesantno je napomenuti, da i unatoč ovoj prednosti u praksi je rjeđe zastupljen.

A evo i drugog načina rasporeda elemenata križaljke, koji je u praksi daleko zastupljeniji.

Mala križaljka

Lik broj 19

VODORAVNO: 1. Blagdan, 8. Fundus riječi nekog spisatelja, 9. Njemački filozof, Georg, 10. Umjetnost, 11. Kratica za »stariji«, 12. Srednjovjekovna bosanska župa uz Drinu, 13. Pok. talijanski filmski komičar, 15. Dvadesetpeto i 9. slovo abecede, 16. Rimska božica srdžbe, 17. Fina mrežasta tkanina, 18. Posudica za vodu, 20. Ljetovalište u Slovenskom primorju.

OKOMITO: 1. Umjetnost pravljenja likova od neke umjetne mase, 2. Ugostiteljski objekt, 3. Čin, djelo, spis, 4. Madžarski dvoglasnik (ž), 5. Indonezijski otok blizu Sumatre, 6. Riba, koja nosi ikru, 7. Nadzornik zamka (kastela), 12. Dva samoglasnika, 14. Veliki rezervoar za vodu, cisterna, 17. Starofenički grad, 19. Pokazna zamjenica (ž. r.).

Stjepan HORVAT — Bjelovar

Za ovaj raspored jest karakteristično, da je opis nizajući, a da potpis dolazi na kraju, i to da se ime i prezime pišu različitim oblikom slova.

ODGONETKE LIKOVA BROJ 18 i 19:

BROJ 18

VODORAVNO: 1. Prudnik, 8. Repriza, 9. Obrazac, 10. Gram, 11. Molba, 12. Neva, 13. Azi, 14. Ani, 15. Era, 17. Nit, 18. Mak, 19. Ice, 20. Anja, 21. Kelj, 22. Cer.

BROJ 19

VODORAVNO: 1. Praznik, 8. Leksika, 9. Ast, 10. Ars, 11. St, 12. Osat, 13. Toto, 15. Še, 16. Ira, 17. Til, 18. Kantica, 20. Ankaran.

NASLOV KRIŽALJKE

Obično se u dnevnim novinama stavlja iznad lika samo natpis KRIŽALJKA, odnosno ako je velika metnut će se MAMUTSKA KRIŽALJKA ili VELIKA KRIŽALJKA, a u čisto zagonetačkim listovima koristi se često uz manje križaljke natpis MALA KRIŽALJKA. Ako je križaljka nagradna tad se obvezno, gotovo bez iznimke stavlja i takav natpis.

Ako se ne radi o običnim križaljkama, nego o nekim posebnim stavit će se odgovarajući naziv, primjerice:

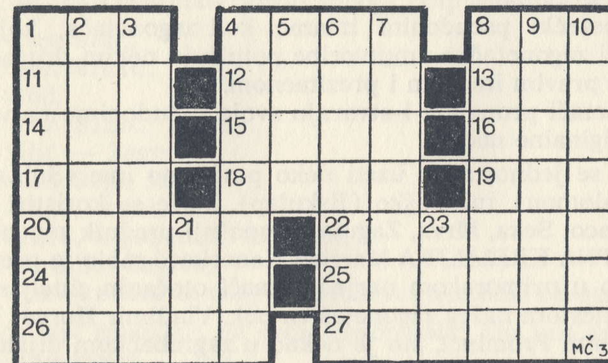
AMERIČKA, NORDIJSKA, TALIJANSKA ili PRIGODNA KRIŽALJKA.

POTPISIVANJE KRIŽALJKE

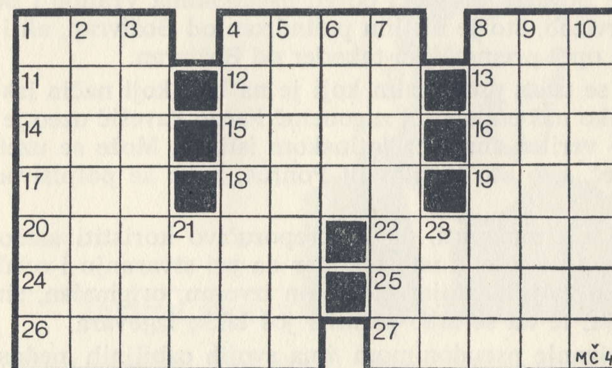
Pod ovako sastavljenu i opisanu križaljku potrebno je još samo staviti ime i prezime autora, križaljkotvorca, odnosno sastavljača križaljke.

Ranije je bilo uobičajeno, i držalo se čisto zagonetačkom značajkom potpisivati svoje sastavke vlastitim zagonetačkim pseudonimom, primjerice: Boživran, Braco, Host, Minos, Veritas. Ova je praksa izgubila nešto zbog toga što to nisu prihvatili svi listovi, pa se danas javlja dvojnost u potpisivanju zagonetača, i to na jednoj strani pravim imenom i prezimenom, a na drugoj pseudonimom.

Pseudonim dolazi od grčkih riječi pseudo (lažno) + onoma (ime). Pseudonim je izmišljeno ime ili prezime ili oboje, koje umjetnici, novinari, i drugi staraoci koriste za potpisivanje pored svojih (ili umjesto njih) stvarnih imena. Pseudonimi su npr.: Ksaver Šan-

— ovi likovi imaju tzv. pomaknutu simetriju,
— crna tzv. »zagrebačka (crna) polja« su tipična za prve križaljke u nas, a u ove dvije križaljke idu samo smjerom okomitih redova,
— svaki lik ima po tri izrezana polja,
— likovi nemaju jednosmjernih polja, a niti mogućnosti upisivanja dvoslovčanih riječi. Najkraće su riječi od tri slova, što je jedna od značajki likova »mini Čvora«, koji ih je i uveo u našu križaljkašku praksu.

Likovi broj 20

dor Gjalski, Emin, Mate Balota, Voltaire, Moliere, Stendhal, Twain, te kod naših suvremenih novinara: Argus, Embargo, Promatrač, Spectator, Strogi.

Osim ovakvog pseudonima postoji i pseudoginim (grč. gyne = žena), kad se iza pseudonima u ženskom rodu krije muška osoba, i pseudoandronim (grč. aner = muškarac), ako se žena krije iza muškog pseudonima.

Zagonetački pseudonim imamo kod zagonetača, koji svoje objavke ili zagonetačke umotvorine potpisuju nekim drugačijim, a ne svojim pravim imenom i prezimenom.

Zagonetači pronalaze i stvaraju svoje pseudonime na vrlo različite i originalne načine.

Može se jednostavno uzeti neko povijesno ime (Sula), legendarno (Salomon), mitološko (Eskulap). Može se koristiti ime od milja (Braco, Seka, Mrva, Zagula). Današnji urednik zagonetačkog lista DŽEPNA KRIŽALJKA Marijan Kancelarić rabio je pseudonim Bodul, što u primorskom narječju znači otočanin, žitelj s otoka. Jedan od nestora našeg zagonetaštva pok. Vladimir Horvat koristio je pseudonim Promincl, što je nekad u zagrebačkom dijalektu označavalo vrst bombona s okusom metvice.

Može se sastaviti od prvih, pa i zadnjih slova imena i prezimena (Božidar Vranicki = Boživran ili Vranbo, Fučić Šime = F-e, Šešerin Zlatko uzima slova Š-o, ali ih piše engleski Shaw — što se čita šo. Horvat Stjepan = Host, Franjo Forjan = Frafor, Stanislav Železnik = Že-sta, Ivica Radovniković = Ivra, Miroslav Šantek = Mirša, Josip Derenčin = Jo-de, Vladimir Junković = Vla-ju). Može se spregnuti premetaljkom, pa je pseudonim Minos dobiven od osobnog imena Simon, ili palindromom iz imena i prezimena i tsl. Primjerice Božidar Vranicki pored pseudonima Vranbo i Boživran rabi i Narvižob, što je uistinu palindrom od Boživran, ali i Bronižav, što je opet premetaljka također od Boživran.

Može se uzeti pseudonim koji je na bilo koji način iskonstruiran, pa tako naš eminentni zagonetač Ferdo Pavešić uzeo je Zlatko Veritas — veritas znači na latinskom istina). Može se uzeti tuđa, strana riječ, kao eto Veritas ili Pontus, kako se potpisivao Josip Cesar.

Bitno je spomenuti, da je preporučivo koristiti samo jedan pseudonim a ne više, a isto također da pri stvaranju i odabiranju pseudonima valja nastojati da je on izvoran, originalan, simpatičnog sustava, te da se lako pamti i još lakše izgovara.

Potpisivanje pseudonimom ima svojih ozbiljnih nedostataka, osobito ako jedan zagonetač mijenja često pseudonim, te se vrlo teško ili gotovo nikako kasnije ne može utvrditi njegov identitet. To je posebno teško s povijesnog stajališta, kad treba istražiti neke zagonetačke pojave unazad 30—40 godina. Istraživač se tad nalazi

u sto muka, kad mora pronalaziti, tko se to, koji zagonetač stvarno »krio« iza nekog pseudonima.

Pri potpisivanju vlastitim imenom postoji nekoliko načina, jer osim imena i prezimena (pišući bilo malim ili velikim slovima), može se koristiti još neka oznaka, posve svejedno da li se stavlja mjesto boravka, zvanje, zagonetačka skupina, brojčana oznaka starosti ili dr. Evo nekoliko takvih sprega potpisivanja:

Stjepan Šilić,
Stjepan ŠILIĆ,
S. Šilić,
Stjepan ŠILIĆ, Zagreb,
S. Šilić — Zagreb,
Stjepan Šilić, 32
S. ŠILIĆ, tehničar,
S. ŠILIĆ, zagonetački majstor,
vm S. Šilić, Zagreb,

gdje je »vm« kratica za skupinu-titulu zagonetački velemajstor.

Opća jest značajka, da svaki zagonetački list ima svoj tipičan način potpisivanja.

ARTHUR WYNNE

(rođen u Liverpoolu, Engleska — umro 1948. g. u New Yorku, SAD), otac modernog križaljkaštva — objavio prvu križaljku u njujorškom tjedniku WORLD, u prilogu FUN od 21. prosinca 1913. g.

S a ž e t a k

Kada dakle križaljka ima svoje ime, svoj oblik, svoj sadržaj, naznaku tvorca koji ju je oumotvorio, ona je zrela, štono riječ, da ugleda svjetlo dana, da ide u tisak, pa potom nakon raspačavanja u prodaju, da se na koncu pojavi kao najomiljenija zagonetka pred nestrpljivim odgonetačem.

Ovdje se može još dodati kao jedna opća napomena, da svaki zagonetački list nastoji, da njegove križaljke imaju nešto tipično, što je njegova značajka, te tako svaki list ima svoj način stavljanja natpisa, svoj oblik i veličinu likova, svoj način opisivanja i potpisivanja, što se drži pozitivnim u traganju za ljepšim i ugodnijim rješenjima.

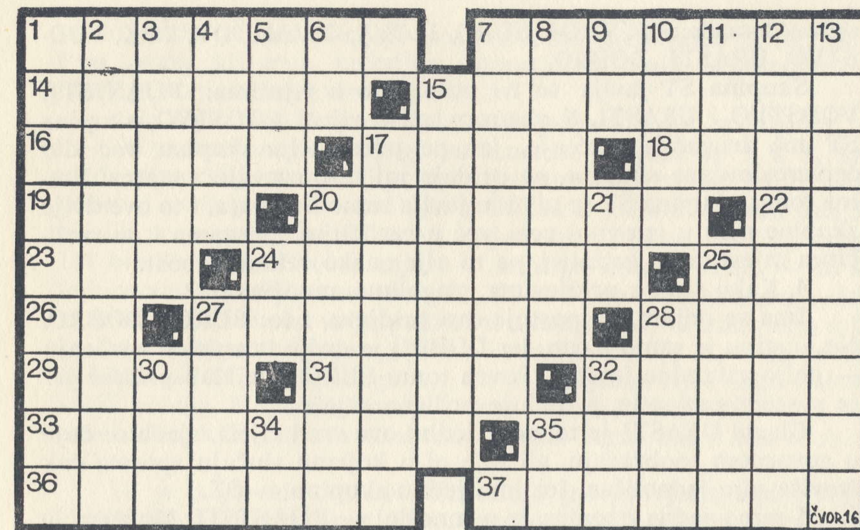
PRAKTIČAN PRIMJER

Da bi križaljkotvorac nekako konkretnije primijenio izložena pravila i znao ih rabiti u praksi, najprikladnije je učiniti analizu jedne sastavljene križaljke. Dakako, da je nužno, da križaljkotvorac bude objektivan prema samomu sebi, da može s najvišom mogućom samokritičnošću ocjenjivati vlastitu križaljku i pojedine elemente u njoj.

Uzmimo križaljku sastavljenu na lik br. 23.:

P O T V R D A
I D E O L O G
J A R D — B R
A — — S U R O
N E U T R O N
I L O V A — O
S I — O S A M
T O V — T O K
I T A L I J A

Pretpostavka je da je ovu križaljku sastavio neki križaljkotvorac. Prije nego je pošalje nekom uredništvu, potrebno je, da je jed-

Lik broj 21

— lik ima tzv. »refleksnu polusimetriju«,
— obrojčenje je unutar lika, klasično,
— crna polja urešena,
— lik ima dva izrezana polja,
— nalaze se u liku i dva jednosmjerna polja,
— riječi ima za opisati više u »okomito« (25) nego vodoravno« (23).

nom sam proanalizira i »vagne« elemente u njoj. Evo primjerice, jednog redoslijeda pitanja, koja si može postaviti.

1. Kakva jest jezična, odnosno književna ispravnost riječi?

U prvom redu valja provjeriti, da li sve riječi uvrštene u ovu križaljku postoje. Potom valja provjeriti, da li su tuđice dobro napisane. U tu svrhu križaljkotvorac ima svoje priručnike, konzultira ih i provjerava riječi u čiju ispravnost nije posve siguran.

2. Da li je križaljka odgonetiva?

Gotovo sve riječi su poznate, čak vrlo poznate, s iznimkom riječi ELIOT i AOJ. Riječi IDEOLOG, JARD, NEUTRON, PIJANISTI, TER su poznate, čak i »ponašene«. Prema tomu odgonetivost ne dolazi u pitanje. Riječi ELIOT i AOJ su manje poznate doista, ali ih zato križaju riječi u drugom (vodoravnom) smjeru, koje su vrlo poznate, tako da one omogućuju odgonetivost.

3. Kako stoji s jedricama, svježim riječima?

Gotovo sve riječi od kojih je sastavljena ova križaljka manje-više se susreću u križaljkama. Posebnih jedrica nema, ali zato su

dobre domaće: POTVRDA, SURO, ILOVA, OSAM, TOV, TOK, VODSTVO, URASTI, DOBRO.

Skupina ST javlja se tri puta, i to u riječima: PIJANISTI, VODSTVO i URASTI. S obzirom, da u riječi VODSTVO, skupina ST ima drugačije značenje, jer ne predstavlja skupinu već dio četveroslovčane skupine, ne pridaje joj se otežavajući status. Prema tomu, skupina ST se uistinu javlja samo dva puta, i to ove dvije skupine nisu u izravnoj vezi, već u različitim spregama i na različitim mjestima u križaljci, pa to nije onako velika slabost.

4. Kako stoji s pridjevima, glagolima, množinama?

Ima se dojam, da postoje dva pridjeva, i to: SURO i DOBRO. No, uistinu je samo jedan, jer DOBRO je ovdje imenica u značenju — poljoprivredno imanje. Povrh tomu SURO nije slab pridjev jer je u srednjem rodu, a djeluje prilično svježe.

Glagol URASTI je također jedini ove vrsti riječi, rjeđe se čuje u govornom saobraćaju, ali nije ni u kojemu slučaju sporan, čak štoviše nije jednoličan, jer ima jednu skupinu — ST.

I samo jedna imenica je u množini — PIJANISTI. Množina je jedna, ispravna je, prema tomu nije problematična.

5. Koliki je stupanj jednoličnosti riječi?

Za utvrđivanje stupnja jednoličnosti križaljke, postoje dva načina.

Veličina križaljke jest 7 x 9.

U križaljci ima 14 riječi koje u sebi imaju skupine bilo samoglasnika bilo suglasnika. To su:

1. POTVRDA	— 3 skupine:	TV-VR-RD
2. IDEOLOG	— 1	EO
3. JARD	— 1	RD
4. BR	— 1	
5. NEUTRON	— 3	EU-UT-TR
6. PIJANISTI	— 1	ST
7. ELIOT	— 1	IO
8. UO	— 1	
9. VODSTVO	— 3	DS-ST-TV
10. RL	— 1	
11. URASTI	— 1	ST
12. DOBRO	— 1	BR
13. AOJ	— 1	AO
14. AGRONOMKA	— 2	GR-MK

Ako uzmemo prvi kriterij, po njemu je potrebno svega 16 skupina-parova (jer je 7 + 9 = 16), a križaljka ima 21 skupinu-par. Po ovomu kriteriju dakle udovoljava.

Po drugom kriteriju križaljka mora imati toliko riječi sa skupinama u cijeloj križaljci, koliko križaljka ima riječi u smjeru »vodoravno«. Ova križaljka ima »vodoravno« 13 riječi, a kako u

cijeloj križaljci ima 14 riječi sa skupinama (nanizanih na str. 66!), i po ovomu kriteriju križaljka udovoljava. Znači nejednoličnost riječi je na potrebnoj visini.

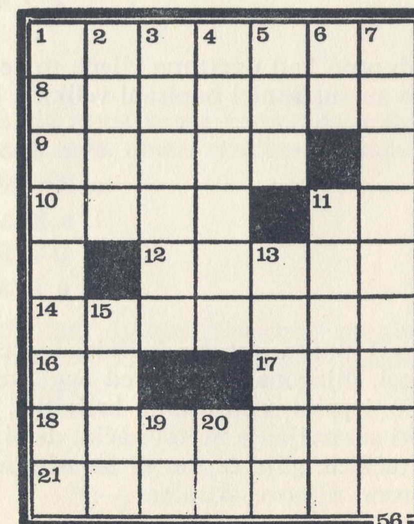
6. U koju skupinu po težini sastavljanja ide ova križaljka?

To se izračunava, drugoga puta nema. Veličina je 7 x 9, što međusobno daje svega 63 polja u jednom smjeru, od kojih valja odbiti 6 crnih polja, to znači, da križaljka u jednom smjeru ima 57 bijelih polja, odnosno da u dva smjera ima 2 puta po 57 tj. svega 114 bijelih polja. U oba smjera u križaljci ima 27 riječi — to se jednostavno izbroji, s napomenom, da se i jednosmjerno polje drži za jednu riječ. E sad valja podijeliti ukupan broj bijelih polja a to je 114 sa ukupnim brojem riječi u križaljci, a to je 27, te se dobije količnik od 4,22 koji nam govori, da je prosječna riječ duga 4 slova i 0,22 petoga. Križaljka spada u onaj razred između 4,2 — 4,5 što znači ide tek u četvrtu skupinu. Prema tomu baš i nije osobito teška.

To je u glavnim crtama. Preostaje još provjeriti opis. Valja vidjeti, da li su određenja jasna, precizna, ne suviše dugačka, da li se neki opisi slučajno ne ponavljaju.

Na koncu valja konstatirati, da je ukupno uzevši križaljka prihvatljiva, iako nije suviše visoke kvalitete. Lako je odgonetiva, formalnih nedostataka nema. Opći dojam nije visok. Riječi nisu jednolične. Opis je otprilike na istom nivou.

Križaljka dakle nema većih pretenzija. Ide u red prosječnih, formalno ispravnih križaljaka, pa se prema tomu kao takva, može i objaviti.

Lik broj 22

— nesimetrična križaljka,

— ovo je tipičan primjerak klasične križaljke (klasičan lik, klasična crna polja, klasično obrojčenje).

OBRASCI I PRIRUČNICI KRIŽALJKOTVORCA

Kao i u svakomu poslu, tako i prilikom sastavljanja križaljaka, neizbježna je potreba, raspolagati s nekim iskustvenim, radnim obrascima, s jedne strane, i različitim priručnicima, s druge strane.

SISTEM KRIŽIĆA

Jedno starije iskustvo, koje može koristiti pri sastavljanju križaljke jest već na prvi pogled uočena zakonitost rasporeda slova, odnosno skupina samoglasnika i suglasnika u riječima, što su uvrštene u križaljku. Najbolje se to može vidjeti, kad se analizira jedan dio neke križaljke. Križaljkotvorac s duljim iskustvom zna već unaprijed mogući raspored skupina suglasnika, odnosno samoglasnika, dok manje iskusni, mogu do njega doći proučavajući već odgonetnute križaljke. Uzmimo primjerice, jedan kut lika neke križaljke, i u polja gdje želimo suglasnike metnimo križiće, pa ćemo imati ovakvu sliku:

\+ • + • +
• + • + •
\+ • + • +
\+ • +
\+ • + • +

odnosno kad uvrstimo riječi, to će izgledati ovako (uz napomenu, da su suglasnici napisani velikim, a samoglasnici malim slovima):

R o T o R
a R o M a
L a K a T
D a R
N a R a V

I preko sistema križića, i preko slova odmah se uočuje tzv. kosi, dijagonalni raspored suglasnika, odnosno samoglasnika. Dakle, i prije sastavljanja križaljke, može si križaljkotvorac usmjeriti sastavljanje na taj način, da si unaprijed odredi putem križića i tačkica, gdje će mu se nalaziti suglasnici, gdje samoglasnici, odnosno njihove skupine.

Izneseni primjer jest samo radi sagledavanja kostura tog sistema križića. Dakle, ako križaljkotvorac želi imati i suglasničke skupine, njegov obrazac će izgledati ovako:

+ • + + •		• + + • +
• + + • +		+ • + + •
+ + • + •	ili	• + • + +
• + •		• + •
+ + • + •		+ + • + •

odnosno, kad se zamijeni riječima:

M o T K a	a R S e N
e K R a N	N i T K o
D R i N a	a V e R S
e V a	a L a
S T o L e	K L a N a

Posebno interesantan raspored, koji se također češće javlja jest slučaj, kad se istodobno sprežu skupine suglasnika sa skupinama samoglasnika. U istom kutu križaljke to bi izgledalo:

T M i n a
A U t o r
T L a k a
a k a
S T a t i

Na prvi pogled se zamjećuje, da nema kosog rasporeda u skupinama, već da ispod skupine suglasnika dolazi skupina samoglasnika, i obratno, ili posve konkretno:

T M
A U
T L

Odavde se može izvući zaključak, da kosi raspored skupina postoji samo onda, kad su skupine istorodne, bilo samo suglasničke, bilo samo samoglasničke. Primjerice:

T K		A U
K R	ili	E U
D R		U A

Na samom početku križaljke postoji opet mogućnost jednog uobičajenog i tipičnog rasporeda skupina, koje posebno mnogo rabe križaljkotvorci početnici. Evo dvije inačice:

```
+ + + ● + ●        + + ● + ● +
+ + ● + ● +        + ● + ● + ●
+ ● + ● + ●        ● + ● + ● +
● + ●              + ● +
+ ● +              ● + ●
● + ●              + ● +
```

ili kad se to zamijeni riječima, bit će:

```
S T R u J a        P L a K a R
P R a T e R        L a N i K a
R o M a N i        a T a N a S
a K o              K i T
V a N              a N o
a R a              T i M
```

Razlika je u tomu što je u prvoj varijanti prva skupina troslovčana, a u drugoj dvoslovčana.

Postoje i druge mogućnosti sprezanja skupina, koje odstupaju od ovih osnovnih i najčešćih obrazaca rasporeda. Jedan od razloga odstupanja jest i rabljenje riječi sa skupinama od 3 (iZVRatak), 4 (PRSLuk) ili više suglasnika. U kutevima križaljke, gdje su dvoslovčane riječi ili jednosmjerna polja, može se uvijek, kad je križaljka gotova, naknadno mijenjati i poboljšati, s tim, da se načini koja skupina slova više. Neka dio neke križaljke glasi:

```
S P L a v a r
T R a v a r
r a d a r
a s a
n a
a k
c
```

Kako se ovdje posve jednostavno, ali lijepo, poučno i efektno dadu izmijeniti riječi SPLAVAR, STRANAC i PRASAK, i to upravo gdje se križaju najkraće riječi. Mjesto njih idu krasno riječi,

SPLETKA, STRANKA i PRAKSA, pa nam nakon nove sprege ovaj dio iste križaljke glasi.

```
S P L e T K a
T R a v a r
R a d a r
a K a
N S
K a
a
```

Dakle ovim izmjenama, dobijeno je nekoliko suglasničkih skupina više, to je u svakom slučaju poboljšanje.

Ovo je najosnovnije o rasporedu skupina u križaljkotvorstvu. Ne treba posebno naglašavati, da će svaki sastavljač križaljke pronaći obrasce i finese, kojima će se služiti i koji odgovaraju upravo njegovu stilu sastavljanja i stvaranja. Prema tomu, ovo treba poslužiti samo kao jedno informativno polazište za početnike.

PRIRUČNICI

Svaki kražaljkotvorac, koji se dulje vremena bavi sastavljanjem križaljaka, stvorio si je barem malu biblioteku stanovitih zagonetačkih priručnika, a prema vlastitom stilu rada, mogućnostima i potrebama.

Svrha ovih priručnika jest, da olakšaju sastavljanje i opisivanje te i da ono bude kvalitetnije, i to ne samo u tehničkom, nego i u sadržajnom smislu.

Koje i kakve priručnike će imati neki križaljkotvorac jest posve njegova vlastita, osobna stvar.

Ovdje će se samo konstatirati, koje je priručnike preporučivo imati, i zašto.

U prvom redu valja imati neki dvojezični rječnik, recimo: hrvatskosrpsko-engleski (ruski, francuski, njemački, talijanski, poljski ili neki dr. — najbolje od onog jezika, kojim se sastavljač služi). Ovakav rječnik je potreban, da se iz njega vade riječi, koje se uvrštavaju u križaljku, da se ne mora sastavljati »čisto iz glave«.

Dobro je imati i obratni dvojezični rječnik, dakle kompletan par rječnika od hrvatskosrpskog i nekog stranog jezika. Ovakav par rječnika jest potreban radi opisivanja riječi, kako je to već u ovoj knjizi objašnjeno.

Dakako, da svaki križaljkotvorac, koji želi biti »majstor svog obrta« mora zaviriti i u Pravopis hrvatskosrpskog (srpskohrvatskog) jezika s odgovarajućim rječnikom. Pravopis s rječnikom, ima dvojaku svrhu: prvo, biti izvor svježih riječi, i drugo, da se u njemu uzimaju pravopisni oblici riječi, a kadšto i opisi.

Rječnik tuđica ima mjesta također u biblioteci jednog dobrog križaljkotvorca, jer ovaj priručnik mora imati i svaki iole kulturniji građanin, koji dakako i ne sastavlja križaljke. Zašto valja imati rječnik tuđica ne treba posebno naglašavati, kad se zna, da današnja štampa rabi između 22 i 44 posto tuđica. U nas se rabi RJEČNIK STRANIH RIJEČI od dr B. Klaića. Svrha ovog rječnika za križaljkotvorce jest višestruka. U prvom redu i u njemu mogu naći riječi, koje se mogu uvrstiti u križaljku. Zna se da se ne mogu koristiti iz njega sve riječi, već samo pravilne, poznate, kraće »ponašene«. On se dobro može rabiti pri opisivanju riječi i to putem sinonimike, kao i deskripcije, a osobito kod stanovitog dijela dvoslovčanih i troslovčanih riječi.

Malo veća biblioteka imat će i neki atlas s abecednim popisom, kazalom imena, koja atlas sadrži. Ovaj se atlas koristi u slučajevima, kad se drugačije ne može dovršiti neki kut križaljke, pa se mora posegnuti za ovim priručnikom, da bi se u njemu našla neka »spasonosna« riječ, koja se »mora ubaciti«. Valja usput dodati, da bi ovi pojmovi ipak trebali biti poznati, ili ako već nisu, da ne budu dulji od 3—4 slova.

Daljnji priručnici, koji su isključivo načinjeni za potrebe križaljkotvoraca jesu tzv. DVOSLOVČANI i TROSLOVČANI rječnici. U dvoslovčanom rječniku svrstane su sve kratke riječi, pojmovi, kratice, inicijali (jasno od dva slova!) abecednim redom.

Posebna vrst dvoslovčanog rječnika jest POPIS INICIJALA, što nam samo govori, da su u njemu abecednim redom popisani samo inicijali književnika, uopće umjetnika, naučenjaka, sportaša i dr. U njemu dakle nema drugih kratica, kemijskih oznaka i tsl.

U troslovčanom rječniku su abecedno složene riječi od tri slova. Može se načiniti i troslovčani POPIS INICIJALA, no to nije preporučivo.

Dvoslovčane i troslovčane rječnike izdaju obično zagonetačka društva, klubovi, bilo kao posebno izdanje ili u nastavcima u svom listu.

Evo izvatka iz jednog dvoslovčanog rječnika, pod slovom »T«:

TA — kemijska oznaka za element tantal,

TB — kemijska oznaka za element terbij,

TC — kemijska oznaka za element tehnecij,

TD — automobilska oznaka za Trinidad,

TE — kemijska oznaka za element telur, itd.

A evo iz jednog troslovčanog rječnika, pod slovom »B«:

BAR — noćno zabavište,

BAS — muški pjevački glas,

BAŠ — prilog, posve, osobito,

BAT — težak drveni čekić, malj

BAU — grad u Danskoj blizu Elensburga

Valja dodati da je u nas objavljen jednim dijelom i ČETVEROSLOVČANI RJEČNIK.

Ima dapače križaljkotvoraca koji si sami za svoje vlastite potrebe prave i popise riječi od 5, 6, 7 i više slova.

Dakle, dobro je imati ove priručnike, no treba samo dodati, da valja izbjegavati suviše troslovčani rječnik, i ne rabiti iz njega nezgodne kratice i vrlo malo poznate riječi. Konkretno, ako u opisu stoji:

1. Mjesto i rijeka u Nigeriji,

malo je vjerojatno da će neki odgonetač odmah znati, da je to EBA, on ju dakle mora »otkriti« odgonetajući riječi iz drugog smjera.

No gotovo obavezno svaki sastavljač križaljaka morao bi imati jedan priručničić — obrojčenu abecedu. Njena svrha jest kao i dvoslovčanog rječnika, dakle pri opisu dvoslovčanih riječi za koje nema pogodnijeg i drugačijeg načina. Evo kako izgleda početak ovog priručnika:

NIKOLA FALLER

Zagrebački zagonetač (Ivanec 1862 — Zagreb 1938), dirigent i skladatelj, koji je sastavio prvu križaljku u nas, što na žalost nigdje nije spomenuto u njegovim biografskim podacima.

A — prvo slovo abecede,
B — 2.
C — 3.
Č — 4.
Ć — 5., itd.

Ako treba, dakle opisati par slova ČĆ stavit će se opis:
2. četvrto i 5. slovo abecede.

Iole ambiciozniji križaljkotvorac, načinit će si sam i druge priručnike. Jedan od njih jest i RJEČNIK JEDRICA, odnosno RJEČNIK SVJEŽIH RIJEČI. On ustvari predstavlja također abecedni popis riječi, koje se rjeđe uvrštavaju u križaljke. Obuhvaća kojih 4—5 tisuća riječi.

Pri sastavljanju križaljke često puta se traži neka riječ koja ima poznata zadnja (recimo dva) slova, pa je potrebno imati obratne rječnike tzv. ODOSTRAŽNIK ili UNAZADNIK.

Konkretnije, križaljkotvorac je došao u situaciju, da u križaljku koju upravo sastavlja treba uvrstiti riječ od 6 slova, od kojih su prva četiri nepoznata, a zadnja dva su .... KR. U ovomu slučaju pomaže ŠESTOSLOVČANI ODOSTRAŽNIK. Kako je zadnje slovo ..... R, tražit će se u odostražniku pod slovom »R«. Evo izvatka iz takvog rječnika pod slovom »R«:

TRAVAR,
TRENER,
TRAPER,
AGADIR,
ANADIR,
ADEMIR,
PASTIR,
MASAKR, dakle tu smo, takva riječ postoji, to je — MASAKR.

Unazadnici se mogu tako praviti, da obuhvaćaju samo riječi iste duljine, pa imamo: ŠESTSLOVČANI, SEDAMSLOVČANI, OSAMSLOVČANI itd., ili da obuhvaćaju sve riječi istog slova, bez obzira na duljinu. Evo izvatka iz jednog takvog odostražnika, pod slovom »T«:

KOMANDANT
AKANT
ORIJENT
TALENT
VALENT
PATENT
PEPERMINT
SPRINT
AHERONT

Valja samo onako usput dodati, da se unazadnici (ne križaljkaški) uvelike objavljuju u inozemstvu, primjerice u SR Njemačkoj i Švicarskoj. U nas se na njima radi. Koliko je poznato, ne znam uopće da li netko od naših križaljkotvoraca ima ovakav rječnik barem i u rukopisu.

To su eto osnovni priručnici.

Stvar je — valja još jednom ponoviti — svakog sastavljača, koje će i koliko rječnika, leksikona, enciklopedija imati, i drugih si priručnika sam prirediti. Jamačno, da će onaj koji ima svu silu priručnika imati mogućnost lakšeg kombiniranja (što još uvijek ne mora značiti, da će i bolje raditi!). Dakle, priručnici su važna stvar, ustvari alat, ali središnja stvar, kao i u svakomu radu jest darovitost, marljivost, volja i upornost samog križaljkotvorca.

DRAGUTIN STEINHARDT

Zagrepčanin (Zagreb 1886 — New York 1961), odvjetnik, koji je »kraljici zagonetaka« dao spočetka 1926. g. ime — križaljka

OSTALE UPUTE

Na kraju nije zgorega spomenuti još neke činjenice s kojima koliko-toliko mora biti upoznat svaki sastavljač križaljaka.

U pravilu križaljke se sastavljaju na već objavljene likove. U te likove riječi valja upisati tiskanim slovima. Posve jest logično što svako uredništvo traži da mu se križaljke ne šalju na precrtanim, nego na izrezanim ranije objavljenim likovima, jednostavno zato, jer se isključuje mogućnost ispuštanja polja, slova i brojaka. Precrtani likovi otežavaju rad urednicima, te je stoga u interesu i samom križaljkotvorcu, da ima ovu činjenicu na umu.

Francuski prirodoslovac Buffon je duhovito i lakonski rekao: »Stil je čovjek!«. Dakle, svaki čovjek ima svoj stil rada, pa tako i u opisivanju. Istu riječ će nekoliko križaljkotvoraca opisati na nekoliko različitih načina. Istini za volju, postoje i neki tipski opi-

TRISTAN (Paul) BERNARD

1866—1947., francuski komediograf i romanopisac, utemeljio 1925. g. u Parizu Akademiju križaljkaša.

si, što znači da se neke riječi opisuju uvijek na isti način.

Neki listovi imaju svoju koncepciju opisa i zahtijevaju od sastavljača, da je opis takav, drugi naprotiv objavljuju opise onakve, kakve daju križaljkotvorci, eventualno izvrše sitne stilske, jezične ispravke i pojednostavljenja.

I pisanje opisa ima neke norme. Najbolje je pisati ga pisaćim strojem. Pri pisanju je obavezan prored, i to onaj najveći. Prored je potreban radi toga, da u međuprostoru urednici mogu vršiti stanovite ispravke.

Uredno dopisivanje zahtijeva da se sva korespodencija piše barem u dva primjerka, što znači, da bi svaki zagonetač trebao imati i arhiv za svoju korespodenciju, za poslanu i primljenu poštu, barem neki fascikl ili registrator. Nakon objavljivanja njegova rada izvršit će usporedbu poslane i objavljene križaljke i iz razlika izvući neke pouke i zaključke.

Poželjno je da križaljkotvorac na neki način arhivira i objavljene sastavke. U prvom redu imat će posve sigurno i arhivu zagonetačkih listova. No ako nju već nema preporučivo je, da barem načini svojevrstan album u koji će izrezane vlastite objavljene križaljke nalijepiti kronološkim redom, a pored svake će napisati gdje

je objavljena, u kojemu broju lista i kojeg datuma. Na taj način imat će pregled svog stvaralaštva. S jedne strane to može poslužiti da prati sam svoj razvitak, a s druge strane će poslužiti kao dokaz za stjecanje zagonetačkih skupina.

Stvarati zagonetke, sastavljati križaljke znači baviti se javnim radom, što s jedne strane stavlja pred autora ozbiljan i odgovoran odnos prema onima, za koje stvara, a s druge strane prema samome sebi, vlastitoj reputaciji kao i afirmaciji vlastite ličnosti. Stoga svaki sastavljač križaljaka mora nastojati da svlada što je moguće bolje umijeće križaljkotvorstva, poznavajući sve pojedinosti, finese i elemente ovog složenog rada, jer samo tako ispunit će dužne obaveze prema javnosti koja prati njegov rad, prema sebi, te i zagonetaštvu uopće.

POGOVOR

Kad sam se počeo ozbiljnije zanimati za zagonetaštvo, a posebno za križaljkotvorstvo, razočarao sam se, što nigdje nisam mogao pronaći kakav priručnik, koji bi mi mogao poslužiti kao polazište, kao pomoć pri radu. One prijeratne zagonetačke knjige je vrlo, vrlo teško naći. Nakon rata nisu izlazile knjige s ovakvom tematikom. Jedino tu i ondje moglo se naći članaka i pribilježaka po zagonetačkim časopisima. Uistinu stručno-zagonetačko uzdizanje i usavršavanje moglo se vršiti prvenstveno kroz praksu ili moglo bi se reći »usmenom predajom«, i to tako što su oni koji nisu ništa znali ili su malo znali učili u osobinama kontaktu od onih što su više znali.

To me je ponukalo, iako sam se tada bavio tek dvije godine zagonetaštvom (bilo je to spočetka 1963. g.), da sam pokušam nekako prikupiti i srediti tu tzv. »teoriju križaljke«.

Ubrzo sam napisao nekoliko verzija. Radni naslov jest bio »Kako napraviti dobru križaljku«. Rukopise sam bio i poslao u uredništva dva naša zagonetačka lista. Iz jednog nisam dobio uopće nikakav odgovor, a drugi — osječki REBUS, mi je doslovce dopisnicom od 14. srpnja 1964. g. priopćio: »Nakon što se recenziraju, Vaši materijali — bit će objavljeni«. Na žalost, do toga nije došlo, jer je u međuvremenu REBUS prestao izlaziti.

Moj rukopis je i dalje ležao u ladici izvan dohvata zagonetača i javnosti. Unosio sam u njega nove spoznaje, nova iskustva, pa čak ga i temeljito prekrajao. U međuvremenu sam uspio pregledati i prije rata objavljene zagonetačke knjige. U međuvremenu sam također upoznao niz naših istaknutih zagonetača, s kojima sam o ovomu vodio razgovore. I dalje sam, od vremena do vremena listao savjete urednika suradnicima (po starim i tekućim listovima). Tako sam zaokružio neki sustav pravila i kriterija. Do niza zakonitosti i zaključaka došao sam vlastitom logikom, posebno zasnovanoj na naravi i duhu križaljke.

Jamačno, uopće nemam namjere ustvrditi, da je ovo što je i kako je izneseno, sve o križaljci s ovog aspekta, niti da je to najbolje rečeno, odnosno najpravilnije sistematizirano ili postavljeno.

Ovo je prva knjiga u nas, koja tretira isključivo tematiku križaljkotvorstva. Moja želja jest u tomu, da u povodu 45. obljetnice pojave križaljke u nas, pomognem svima, koji tek počinju, a nisu imali mogućnost pročitati, čuti i vidjeti, sve ono što sam ja mogao, te da njima tako prikupim što više iz dugogodišnjeg iskustva mnoštva naših sastavljača križaljaka, te da se to ima na jednom mjestu, u jednoj knjizi.

Posve sigurno, da ću nakon stanovitog vremena, gledati na neke postavke drugačije, no u ovom času, moj objektiv je registrirao ovakvo »činjenično« stanje.

Bit će mi drago, ako sam makar i djelomice realizirao svoju namisao i nakanu, kao što ću posve ljudski, da ne kažem s posebnim zadovoljstvom primiti sve umjesne zamjerke, nadopune i kritike od svakog dobronamjernog zagonetača i kritičara.

Ujedno se zahvaljujem svima koji su mi bilo koliko i na bilo koji način pomogli.

Posebno se zahvaljujem predsjedniku Enigmatskog udruženja Bjelovar, zagonetačkom majstoru Stjepanu HORVATU, koji mi je na gotov rukopis stavio svoje opaske i zapažanja, te i poduzeo sve, da ova knjiga iziđe u ediciji SIBILA.

Dužan sam također zahvaliti se i Upravi ovog Udruženja, što je ovoj knjizi eto pripala čast, da bude prva izdana knjiga u ovoj — u nas prvoj zagonetačkoj ediciji.

U Zagrebu, siječnja 1970. godine.

A u t o r

BILJEŠKA O AUTORU

Slavko PELEH, dipl. ekonomist, rođen 20. kolovoza 1937. godine u Okučanima. Zagonetaštvom se bavi od konca 1960. godine.

Prvu zagonetku — križaljku — objavio je u osječkom zagonetačkom listu »REBUS« — 15. V 1961. godine, a od tada surađuje u gotovo svim zagonetačkim listovima, koji su od tog doba izlazili na ovamo. Sastavljao je sve vrsti zagonetaka, a najviše vremena posvetio je **križaljci.**

Pored praktičnog, sastavljačkog rada, posvetio se i teoriji zagonetaštva, posebice križaljkotvorstva. Radi na sređivanju zagonetačkog nazivlja, tako da prvi u našem zagonetaštvu uvodi pojmove zagonetoznanstvo, četvorinoznanstvo, križaljkaštvo i dr., a pored toga pronalazi i adekvatnije nazive za druge vrsti zagonetaka — prvoslovka za akrostih, zadnjoslovka za akrostihoid, obosmjerka za palindrom, blizugletka za pletenicu i tomu sl.

Najviše svog vremena posvetio je »kraljici« zagonetaka — **križaljki.** Teoretsku disciplinu o križaljci nazvao je križaljkoznanstvo odnosno cruciverbologija (čitaj kručiverbologija). Sve kovanice i pojmove prvi put je objavio u rubrici »Iz zagonetačkog nazivlja« u listu »mini Čvor«. Time je ujedno postao i utemeljitelj pojma cruciverbologija u svjetskom križaljkaštvu.

U okviru križaljkoznanstvenog nazivlja uvodi pojmove križaljkaš, križaljkaštvo, križaljkotvorac, križaljkotvorstvo i sl. U radu ima i povijest križaljkaštva ne samo u nas, nego i u svijetu.

U njegovu zagonetačku aktivnost ide dakako i urednički rad. Od 15. V 1969. g. uređuje križaljkaški list »mini Čvor«, koji izlazi u Bjelovaru.

Osvojio je titulu zagonetačkog majstora.

S. H.

SADRŽAJ

POKLONITI POVJERENJE TVORNICI KEKSA I VAFLA

iz Bjelovara, znači imati uvijek zadovoljstvo u kući i proizvode s kojima ćete obradovati prijatelje

Telefon: 45-33 Bjelovar

Čažmatrans

vrši prijevoz robe u zemlji i inozemstvu kamionima nosivosti od 5 do 30 tona

sa 227 modernih i udobnih autobusa saobraća na preko 400 autobusnih linija

Posebni aranžmani za vanredne vožnje autobusima u zemlji i inozemstvu jer je poduzeće registrirano za tuzemni i inozemni turizam.

Radne jedinice — BJELOVAR (tel. 44-60), DARUVAR (tel. 81-318), KUTINA (tel. 22-353), KOPRIVNICA (tel. 72-395), KRIŽEVCI (tel. 74-187), VIROVITICA (tel. 21-028), VUKOVAR (tel. 82-385), ŽUPANJA (tel. 71-399) i GAREŠNICA (tel. 49) te predstavništvo ZAGREB (tel. 514-953).